

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 6 - Number: 20 p. 123-140, Summer 2022

Dede Korkut'taki Basat* Basat in Dede Korkut

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1068489>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
04.02.2022

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
04.04.2022

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
30.06.2022

Asya Studies

Dursun Can Eyüboğlu
Araştırmacı, Yazar,

dursuncaneyuboglu@gmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0003-4163-0976>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

Oldukça gelişmiş ve zengin bir geleneğe sahip olan Türk halk edebiyatı içerisinde destanların önemli bir yeri vardır. Türk Dünyası, zengin Türk tarihinin bir yansıması olarak destanlarla doludur. Dede Korkut Destanları, Türk tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, kültürü, sanatı ve daha birçok konu hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dede Korkut'ta birçok kişi adı geçmektedir. Bunlardan biri Basat'tır. Basat'ın adı Dede Korkut Kitabı'nda iki boyda geçmektedir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un başkahramanı Basat'tır. Bu boyda kendisine önemli bir yer verilmiştir. Basat tipi Oğuzların/Türklerin binlerce yıllık gelişim sürecinin bir yansımasıdır. Oğuzların/Türklerin doğa ile içli dışlı yaşadıkları mitolojik dönem, yavaş yavaş medeniyete geçişleri ve medeniyet kurdukları dönem Basat tipine yansımıştır. Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan Basat tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ile Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'taki tarihi en eski anlatılardır. Bu iki anlatının kökeni mitolojik olup, mitolojiye ve inanışlara dayanmaktadır. Ancak tarihi süreç içerisinde, Türk tarihine paralel olarak, bir destanlaşma ve tarihileşme sürecine girmiş, kısmen tarihi kahramanları da bünyesine katarak, büyük oranda mitolojik, kısmen destani-tarihi bir görünüm kazanmışlardır. Türkler arasında eskiden beri mevcut olan Arslan Çocuk Hikâyesi, Gök-Türk dönemiyle birlikte Türkler arasında eskiden beri mevcut olan Tepegöz Hikâyesi ile kaynaşmış, tarihi unsurları da bünyesine katmış, böylece Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ortaya çıkmıştır. Türk Dünyası'nın birçok bölgesinde ve başka milletlerde bu anlatıların kaynaşmadığı farklı varyantları da bulunmaktadır. Bu makalede, Dede Korkut'taki Basat; adı, ailesi, tarihteki, Dede Korkut'taki ve destanlardaki yeri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Basat, Tepegöz, Aruz, Kıyan Selçük.

Abstract

Epics have an important place in Turkish folk literature, which has a highly developed and rich tradition. The Turkic World is full of epics as a reflection of the rich Turkic history. Dede Korkut Epics, contain important information about Turkic history, geography, language, literature, culture, art and many more. Many people are mentioned in Dede Korkut. One of them is Basat. The name of Basat is mentioned in two epics in The Book of Dede Korkut. Basat is the main hero of Basat Tepegöz'ü Oldurdugu Boy. An important place has been given to him in this epic. The Basat type is a reflection of the thousands of years of development of the Oghuzs/Turks. The mythological period in which the Oghuzs/Turks lived in close contact with nature, their gradual transition to civilization and the period when they established civilization were reflected in the Basat Type, which has an important place in Dede Korkut, there are many historical-epic-legendary-mythological layers, the oldest of which dates back to the depths of history. Basat Tepegöz'ü Oldurdugu Boy and Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, are the oldest historical narratives in Dede Korkut. The origin of these two narratives is mythological and based on mythology and beliefs. However, in the historical process, parallel to Turkish history, they entered and epic and historicization process, and by incorporating partly historical heroes, they gained a largely mythological, partly epic-historical appearance. The Arslan Child's Story, which has existed among the Turks for a long time, fused with the Tepegöz Story, which had been present among the Turks for a long time, with the Gök-Türk period, and incorporated historical elements into ist body, thus Basat Tepegöz'ü Oldurdugu Boy emerged. There are also different variants of these narratives in many regions of the Turkic World and in other nations. In this article, Basat in Dede Korkut; his name, family, place in history, Dede Korkut and epics were examined.

Keywords: Dede Korkut, Basat, Tepegöz, Aruz, Kıyan Selçük.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Eyüboğlu, D. C. (2022). Dede Korkut'taki Basat. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 6(20), 123-140.

GİRİŞ

Oldukça gelişmiş ve zengin bir geleneğe sahip olan Türk halk edebiyatı içerisinde destanların önemli bir yeri vardır. Türk Dünyası, zengin Türk tarihinin bir yansıması olarak destanlarla doludur.

Destan, tarihin derinliklerinde, milletlerin yaşamındaki önemli olay veya dönemlerin hafızalarda yer edecek ve dilden dile, kuşaktan kuşağa anlatılacak bir şekilde milletin fertleri arasında genişleyerek yayılan ve kendine has bir üslubu olan anlatılardır. Destanlar, uzun tarihi süreç içerisinde ortaya çıktığı milletin yaşantısına ve gelişimine paralel bir şekilde gelişen, içerisinde toplumun dil, kültür, edebiyat, mitoloji, inanış, gelenek ve görenek, örf ve adet, sosyal ve siyasi kurumlar, askeri faaliyetler, yiyecek-içecek, giyim-kuşam ve gündelik yaşam gibi çok geniş bir alanı kapsayan bilgiler içeren, başlangıçta sözlü olarak ve bir müzik aleti eşliğinde söylenen, tarihi süreç içerisinde çeşitli şekillerde yazıya geçirilen milli anlatılardır. Destanlar, bir milletin kendini ifade şeklini gösterir, o milleti tanıyamızı ve anlamamızı sağlar. Destanlar, milletin gerçekten yaşanmış olduğuna inandığı, süslü bir dil kullanarak dile getirdiği, atalarına dair hatıralarını içeren sözlü, destani tarihleridir (Eyüboğlu, 2019: 50).

Türk destanları içerisinde önemli bir yeri olan Dede Korkut'un önemi konusunda birçok şey söylenmiştir. *Korkut* (Eyüboğlu, 2019) eserimizde bunların önemli bir kısmına yer vermiştik. Dede Korkut'un önemini ortaya koyan sözlerden birkaçı şöyledir:

Ali Şir Nevai, Korkut hakkında şöyle demiştir:

(Korkut Ata) Türk ulusu arasında şöhreti öyle fazladır ki başka şöhrete ihtiyacı yoktur. Kendisinden yıllarca öncekini ve (yine) kendisinden yıllarca sonraki geleceği haber vermiştir. Çok öğüdü içine alan özlü sözleri ortadadır (Kocasavaş, 2014: 143).

Fuat Köprülü, Dede Korkut'un Türk edebiyatındaki önemine değinmiştir:

Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar (Ergin, 2017: 7).

Abdullah Demiral, Dede Korkut'un eski Türklerin yaşamını yansıttığını ve Dede Korkut hakkındaki araştırmaların önemini dile getirmiştir:

Türk dili ve edebiyatının şaheserlerinden biri de orijinal adıyla Kitab-ı Dedem Korkud 'ala Lisan-ı Taiife-i Oğuzandır. Bu eserde, o günkü Türk toplumunun günlük yaşamını hemen her yönüyle görmek mümkündür. Onların birbirleriyle ve komşularıyla olan münasebetleri çok canlı bir şekilde anlatılır. Türklerin o zamanki hayatlarından canlı kesitler sunan bu eser üzerinde şimdiye kadar birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Her çalışma, Dede Korkut'un ne kadar mükemmel bir eser olduğunu, daha fark edilemeyen nice güzellikler ihtiva ettiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Titiz araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, Dede Korkut Kitabına -kimliğimize, kültürümüze- yani Dedem Korkuta en büyük saygıdır (2005: 409).

Avelbek Konratbayev, Dede Korkut'un Türk destanları arasındaki önemi hakkında şöyle demiştir:

Korkut Ata destanları, teşekkülü ve tabiatı, onamastiği ve mitolojisi, dili ve estetik değer bakımından, Türk boylarının bütün destanlarının başında yer almaktadır (2000: 177).

Ebru Şenocak, Dede Korkut hakkında şöyle demiştir:

Dede Korkut hikâyeleri, bireyin iç dünyasına yaptığı sembolik yolculuğu ve onun ruhsal eylemlerini anlatırken, evrensel anlamda insanlığa da mesajlar veren ölümsüz bir hazinedir (2016: 1326).

Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan biri 19. yüzyılın başında bulunan Dresden nüshası, diğeri 1950'den beri bilinen Vatikan nüshasıdır. Dede Korkut üzerindeki çalışmalar genellikle Dresden nüshasına dayanmaktadır (Ergin, 1989). Dede Korkut Kitabı'nın, Dresden nüshasında on iki, Vatikan nüshasında altı hikâye bulunmaktadır (Ergin, 1964). 2019 yılında Dede Korkut'un yeni bir el yazması (Türkmen Sahra el yazması) bulunmuştur (Ekici, 2019).

Dede Korkut Kitabı'nda hikâyelere *boy* denilmiştir. *Boy*, *destan* sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Hikâyelere içindekiler bakımından verilen ad *Oğuzname*'dir. *Dede Korkut hikâyeleri boy şeklinde Oğuzname* 'lerdir (Ergin, 1989: 30).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde birçok ortak özellikler vardır. Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki başlıca ortak özellikler şunlardır: Her hikâyede Dede Korkut vardır, Dede Korkut her hikâyeye Oğuzname adını verir; genellikle hikâyelerin başlangıçları benzerdir; en yüksek mevkide Hanlar Hanı Bayındır Han ve sonrasında Salur Kazan vardır; hikâyeler kurgu bakımından da ortak noktalara sahiptir; kahramanlar çok güçlüdür; kahramanlar sıcak ve olumlu sunulur; kahramanlar gözü pek, iyi yürekli, soğukkanlı, asi, çabuk öfkelenir; kahramanlar tam bir savaşçıdır, çok iyi ata biner ve kılıç kuşanırlar;

kahramanlar düşmanların tutsağı olur ve onu kurtarmaya bir yakını gider; hikâyelerdeki kişiler ya oldukça iyi ya da oldukça kötüdür; hikâyeler aynı temel çizgi üzerinde gelişir ve sonuçlanırlar; hikâyelerde savaşlar yapılır, kan akıtılır; Oğuz beyleri ve düşman beylerinin tanıtımında ortak kalıplar kullanılır; hikâyelerde aile kavramı öne çıkar, aile üyeleri birbirine oldukça bağlıdır; kadına önem verilir ve saygı gösterilir; kadınlar kocalarına çok saygılıdır; hikâyelerde sık sık ava çıkılır; hikâyelerin geçtiği coğrafya temelde aynıdır ancak bu coğrafyanın üzerinde yapay bir üst coğrafya oluşmuştur; hikâyelerde çok güzel bir coğrafi tasvir yapılır, dağlar, ırmaklar, göller çok güzel bir dille tasvir edilir; hikâyelerde olayların anlatıldığı bölümler nesir, karşılıklı konuşmaların büyük bir bölümü ise nazımla aktarılır; Hikâyelerde daha önce verilen bir bilgi tekrar gündeme getirilir; Metinler mutlu sonla biter, Dede Korkut gelir, gazi erenlerin başına ne geldiğini söyler, iyi dileklerde bulunur, dua eder (Üstünova, 2008).

Dede Korkut'ta birçok kişi adı geçmektedir. Bu kişilerden biri Basat'tır. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki Basat'ı; adını, ailesini, tarihteki, Dede Korkut'taki ve sözlü kültürdeki yeri incelenmiştir.

BASAT'IN ADI

Basat, Dede Korkut Kitabı'nda *Basat* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 2 boyda geçer: Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy (Gökyay, 1973; Ercilasun, 2004). Basat'ın adı, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da 53 defa geçmektedir. Ayrıca, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da iki defa geçmektedir. Böylece, Dede Korkut Kitabı'nda Basat'ın adı 55 defa geçmektedir (Sakaoğlu, 1998).

Orhan Şaik Gökyay'a göre *Basat*'ın adını *Bisat*, *Busat* şekillerinde okuyanlar da olmuştur. Ancak Basat okuyuşunun daha eski olduğu açıktır, çünkü adının geçtiği en eski kaynak olan *Dürerü't-Tican*'da adı *Basat*'tır (1973). Bahaeddin Ögel'e göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da görülen Basat, Güney Anadolu'da derlenen masallarda *Pusat* adıyla geçmektedir (1995). Faruk Sümer'e göre *Bas-ut* sözcüğü, *yardım eden, koruyan, yardım* anlamına gelmektedir (Sümer, 1999: 35; Akt. Şenocak, 2016: 1315-1316). Ali Duymaz'a göre Basat'a ad konması ve topluma katılması için herhangi bir alplık göstermesi istenmemektedir. Çünkü Basat, zaten aslan elinde büyümüş olduğundan, diğer kahramanlar gibi kendini ispata ihtiyacı yoktur. Basat'ın adının *at basmak*'la ilgili olduğu açıktır (Duymaz, 1998: 44). İsa Özkan'a göre Türkmen varyantında, *Basat*'ın adı *Beset* olarak geçer ki, *Beset*<*Bes+et* (*bağlan, yerleş*) biçimindedir (1997: 273).

Berdi Sarıyev'e göre Türkmenler arasındaki bir halk inancına göre, *Basat*, Türkmence *Beset* olarak bilinmektedir ki, *insanlığı cehaletten, vahşetten kurtarmak* anlamındadır (2000: 318-319). *Basat* adının *önder, başkan hakim, egemen* anlamına geldiği dile getirilmiştir (Günay, 2000: 191 ve Eliuz, 2000: 139; Akt. Taşdelen, 2015: 108). Selami Fedakar'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, düşmanlardan kaçarken Aruz Koca'nın düşürdüğü bir oğlan, bir aslan tarafından büyütülür ve bu çocuk, sazlıktan çıkararak atları basar (saldırır) ve onları avlar. Aruz Koca'nın oğlu atları her gün bastığı için, Dede Korkut ona, basmak fiilinden *Basat* adını verir (2004). Kamal Abdulla'ya göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Basat, aslan gibi at vuran, at basıp atın kanını içen bir canlı olarak tasvir edilmiştir. Dede Korkut, Basat'a ad verirken, onu vahşi doğadan medeni ortama dahil etmek amacıyla, diğer yiğitler gibi onu, ata binmeye, insan gibi yaşamaya davet etmiş, adını da kahramanın özelliğinden dolayı *Basat* (*Bas+at*) koymuştur (2015: 136-137).

Ebru Şenocak'a göre *Bas-ut* sözcüğü, *yardım eden, koruyan, yardım* (Sümer, 1999: 35; Akt. Şenocak, 2016: 1315-1316) anlamına gelmektedir ki, bu kelimenin Basat ile olan yakınlığı düşünüldüğünde, epik destan kahramanı olan Basat'ın, halkını Tepegöz denilen felaketten kurtarma kararlılığı, tükenişi yeniden doğuma erdirmesi, yaptıkları ve adı ile olan ilgisini belirginleştirmektedir. Basat, Tanrı'nın kutsadığı Türk milletine gönderdiği koruyucu lider ve kutsalın yardım elidir. Basat, Oğuz'un günah ve hatalarının tohumları ekilip, Tepegöz'ün varlığından habersizce yaşadıkları bir anda dünyaya gelmiş ve aslanın analığıyla vahşi doğada mitik bir güç kaynağı olarak büyümüştür (2016).

Basat adı *bas+at* sözcüklerinden gelmektedir ve *at basan* anlamındadır; zaten hikâyede de Aruz tarafından bulunduğu zaman, aslanların büyüttüğü, aslan gibi, at basan bir çocuk olduğu görülmektedir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ve Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'taki en eski, binlerce yıl öncesinden gelen hikâyeler olduğu için, ihtimal, bu hikâyedeki kahramanın ilk adı unutulmuş veya kısmen değişikliğe uğramış olup, at basma işlevine uygun olarak sonradan Basat adı uydurulmuş veya uyarlandığı tarihi kahramanın adını almış, bu ad da zamanla bu hale evrilmiştir ki, bu son hali halk etimolojisine dayanmaktadır (Eyüboğlu, 2019).

BASAT'IN AİLESİ

Basat, küçük bir çocukken doğada bulunmuştur. Basat'ın babası, bir zamanlar çocuğunu kaybeden Aruz olarak kabul edilmiştir: Aruz, Dede Korkut Kitabı'nda *Aruz, Aruz Koca* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 4 boyda geçer: *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy* (Gökyay, 1973; Ercilasun, 2004). Aruz/Uruz Koca, Dış Oğuz (Bozoklar) kolunun beyidir; Beylerbeyi Kazan'ın dayısıdır, lakabı *at ağızlı*'dır, kendisi aynı zamanda *koca (yaşlı)* sözcüğü ile de nitelenmiştir; iki oğlu vardır: Kıyan Selçuk ve Basat; Kıyan Selçuk, Tepegöz ile yapılan mücadelelerde ödü sıdib ölmüş, Basat ise Tepegöz'ü yenmişti. Aruz/Uruz Koca, beden yapısına dair söylenen sözlere göre, çok uzun boylu, kolları ve bacakları zayıf ve inceydi (Sümer, 1959: 427-428).

Basat'ın annesinin adı bilinmemektedir. Basat'ın bir kardeşi vardır. Basat'ın kardeşi Kıyan Selçuk'tür: Kıyan Selçuk, Dede Korkut Kitabı'nda *Kıyan, Kıyan Selçuk* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Koyan Selcuk* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, *Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy*'da geçer. Türkmen varyantında adı bir boyda, *Bamsım Birek*'de geçer (Gökyay, 1973; Erdem, 1998; Ercilasun, 2004). Orhan Şaik Gökyay'a göre Kıyan Selçuk, Dış Oğuz beylerindendi ancak İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'daki Dış Oğuz isyanında, kendisi ya da oğlu Dünder bu ayaklanmaya katılmamışlardı. Kıyan Selçuk'e hikâyede ayrı bir yer verilmemiş, ancak kendisinden Dünder'in babası ve Aruz'un oğlu olarak söz edilmiştir. *Yazıcıoğlu Oğuznamesi*'nde, *Kıyan Selçuk* yerine *Kıyan Busat* ifadesi geçmektedir. *Kıyan* sözü bir özel adın bir parçası olmaktan ziyade bir sıfattır. *Kıyan* kelimesi Kazanca (Tatarca) ve Başkurtçada *kurnaz, keskin zekalı* anlamında kullanılmaktadır. Karacuk Çoban'ın iki kardeşinden birinin adı da *Kıyan Gücü*'ydü. İmami'nin *Hannamesi*'nde *Deşt-i Kıyan (Kıyan Çölü)* adı geçmektedir. Zeki Velidi Togan'a göre *Kıyan Selçuk* tamlamasındaki *Kıyan* adı, belki de bir Oğuz aşiretinin bizce bilinmeyen bir oymağının adı olabilir. Herhalde Kınuk kabilesinden olan *Selçuk*'la bu *Selçuk*'ün ilgisi olmasa gerektir (1973: CLXVII-CLXVIII).

Basat'ın bir üvey kardeşi vardır, adı Tepegöz'dür: Tepegöz, Dede Korkut Kitabı'nda *Depegöz* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı bir boyda, *Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy*'da geçer (Gökyay, 1973; Ercilasun, 2004b). Depe-Göz, üst üste yaptığı baskınlar ile Oğuzları, özellikle de Dış Oğuzları korkunç yenilgilere uğratmış, Basat'ın ağabeyi Kıyan Selçuk, iki kardeşi ile Aruk Candan, Demir Donlu Mamak, Düzen Oğlu Alp Rüstem ve Uşun Koca gibi beyler yapılan savaşlarda ölmüşlerdi. Basat, daha sonra Depe-Göz'ü yenip öldürmüş, ihtimal kardeşinin ve eldaşlarının öcünü almıştı (Sümer, 1959).

TARİHTE BASAT

Aybek ed-Devadari (ö: 1336), 1310 yılında tamamladığı, içerisinde *Ulu Han Ata Bitiği*'nin özeti verdiği *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarihî'z-Zaman* adlı eserinde Alp Kara Aslan Belceği'nden bahsetmiştir. Esere göre Türklerin *Alp Kara Aslan Belceği (Alp Kara Arslan Yavrusu)* dedikleri dedelerinin türeyişinde ilginç olaylar yaşanmıştı. *Ulu Ay Ata Bitiği* adlı kitaba göre, *Ulu Kara Dağ* olarak adlandırılan bir dağda, bir dişi aslan yavrularıyla beraber Türklerin dedelerini emzirmiş ve orada büyütmüş, bu aslanların büyüttüğü Alp Kara Aslan Belceği, daha sonra avlarının etlerini yiyen aslanları bozguna uğratmıştı. Alp Kara Aslan Belceği, hemcinsinden olan ve kaybolup Ulu Kara Dağ'a gelen, *kaybolmuş, yolunu kaybetmiş* anlamındaki *Tatar*'lardan olan aileyi, onların küçük kızını görüp yakınlık duymuş, onlardan kendi dilini öğrenmiş, kız ile evlenip hayatlarını birleştirmiş ve Tatar Han adlı bir oğlan çocukları olmuştu. Tatar Han büyüdüğüde Tüngeci/Tungacı Hatun adlı bir kız ile tanışmış, evlenmiş ve Şingiz Han, Oğuz Han, Altın Han adlarını taşıyan üç çocukları olmuştu. Eserde, aslanların büyüttüğü Alp Kara Aslan Belceği hakkında çeşitli bilgiler vardır. Esere göre gebe bir kadın Tibet'ten yüksek bir vadiye çıkmış, ıssız yerde bir erkek çocuk doğurmuş, çocuktan uzaklaştığı bir sırada bir kartal çocuğu kapmış ve Türk kentlerinin yakınındaki kutsal Kara Dağ'ın eteklerinde vahşi hayvanların yaşadığı ormanlık alana kaçırılmış. Bu dağda bir dişi kara aslan varmış ki, kartalın pençesinden kayan çocuk, yeni doğmuş iki aslan yavrusunun yanına, yere düşmüş, dişi aslan bu çocuğu kendi yavruları gibi emzirtip besletip büyütmüş. Çocuk büyümüş, genç ve güçlü bir erkek olmuş, yüzü azametli güce sahip aslan yüzüne bürünmüş, çevresindeki aslanları öldürüp etini yediği için diğer aslanlar ondan korkmaya başlamış. Bu sıralarda savaştan kaçan, üçü erkek, üçü kadın, bir de kız olmak üzere yedi kişi ormanda kaybolmuş ki, etrafları canavarlar tarafından sarıldığı sırada, aslanlar bu yedi kişiyi parçalamak için yaklaştıklarında, çocuk, yani Alp Kara Arslan Belceği, o yedi kişiyi ölümden kurtarmış. Ancak insanların her biri bir yere kaçmış. Bunun üzerine aslan çocuk, onlara yaklaşmış, eliyle yavaş yavaş onlara

dokunmaya başlamış, kendine göz gezdirmiş, bu yedi insan ile benzerliğini görmüş, onlarla kaynaşıp onlara eşlik etmiş, insanlar da bu aslan çocuktan zarar görmeyince onunla kaynaşmışlar ve aslan çocuk, bu yedi kişiyi korumaya almış, diğer aslanları azarlayıp, daha uzaklara kaçırmış. Alp Kara Arslan Belceği, savaştan kaçan, yolunu kaybetmiş bu yedi kişiye yiyecek getirmiş, onlar da Alp Kara Arslan Belceği'ne konuşmayı öğretmiş. Daha sonra bu çocuk, onlara, yani Tatarlar'a, avladığı vahşi hayvanları getirmiş, odunları yakmışlar ve bu vahşi hayvanları pişirmişler, insanlar, pişen etleri yemesini ve tadını çıkarmasını göstermişler, bu da çocuğun hoşuna gitmiş. Alp Kara Arslan Belceği, kıza tutulmuş, kız da ona tutulmuş ve çiftleşmişler, bir süre sonra da bir erkek çocukları olmuş ve yedi kişinin atalarının adı olan, *Kaçak Kral* anlamındaki *Tatar Han* adını vermişler, babasının adını da *aslan yavrusu* anlamına gelen *Alp Kara Aslan Belceği* olarak koymuşlar (Demir, 2017: 74-75, 92-95).

Necati Demir, buradaki aslanın erkek çocuğunu kendi yavrusu sanıp beslemesi ve büyütmesi olayının, Dede Korkut'ta, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da da geçtiğine dikkat çekmiştir (2017).

Alp Kara Arslan Yavrusu Hikâyesi, insanoğlunun medenileşme serüvenini anlatmaktadır; doğada aslanlar tarafından büyütülen, aslan gibi yaşayan bir çocuğun, kendi hemcinsi insanlarla karşılaşması, onlar gibi hareket etmeye, konuşmaya, ateşte pişmiş etle beslenmeye başlaması gibi unsurlar, insanoğlunun erken devirlerdeki binlerce yıllık tarihi sürecinin ve evreni algılama çabasının bir sonucu olarak, geçirdiği tarihi dönüşümün basit ifadelerle anlatılmış bir özetidir. Üstelik Alp Kara Arslan'ın torunu İkinci Tatar Han (Kuşçu Tatar Han), bir taraftan kuşların dilini öğrenmiş, diğer taraftan ise olağanüstü özellikleri ile tarif edilen yabancı bir at olan Od Atı (Ateş Atı)'nı evcilleştirmiştir ki, bu durum, insanın bir taraftan medenileşmesini, bir taraftan da hayvanları evcilleştirme sürecini yansıtmaktadır. Bütün bunlar, açık bir şekilde, önce yavaş yavaş medenileşen insanı, altında atı, yanında evcilleştirdiği kuşu ile eski Türk tipinin ortaya çıkışını yansıtmaktadır. Bu nedenle, bu anlatıların, tarihin derinliklerinden, binlerce yıl öncesinden günümüze geldiği açıktır (Eyüboğlu, 2019).

Aybek ed-Devadari (ö:1336), 1310 yılında tamamladığı *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarihî'z-Zaman* adlı eserinde, gördüğü *Ulu Han Ata Bitiği (Ulu Han Ata Kitabı)*'nden ayrı bir kitap olarak, kendi döneminde elden ele dolaşan Oğuz-name adlı bir kitap olduğundan bahsetmiştir:

Türklerde çok önemli bir kitap daha vardır. Bu kitaba Türkler çok değer verirler ve elden ele dolaştırırlar: Adı, Oğuz-name'dir. Bu kitabın içinde; Oğuz'un günlük yaşamı, ilk kağan oluşu, adını ve namını Oğuz olarak alışı anlatılmıştır. Oğuzname'de ayrıca Tepegöz adlı bir yaratıktan da bahsedilir. Bahsi geçen Tepegöz eskiden Türklerin diyarlarını tahrip etmiş ve bunun yanında onların büyüklerini ve atalarını katletmiş. Söylentilere göre bu adam bir garip yaratılmış. Başının ortasında tek bir göz varmış. On tane koçun derisini bir araya getirip bört yapılırsa onun başını ancak örtermiş. Ona kılıç ve ok işlemezmiş. Annesi, Mercan Denizi'nin (Ar. Mercanü'l-Bahr) cinlerindenmiş. Babası ise Tartura imiş. Bu kitapta Tepegöz hakkında da çok hikâyeler anlatılmıştır. Oğuz-name'de bugüne kadar olan hikâyeler zikredilmektedir. Türklerin alim ve zeki olanları ile soy soylayıp boy boylama yapabilenler bu hikâyeleri ezberleyip anlatıyorlar. Kitabın en sonunda Tepegöz, Türkler arasından çıkan genç ve güçlü bir yiğit tarafından öldürülmüştür. Onu öldüren kişi çağın kahramanlarından olan güçlü, kuvvetli bir yiğit olan Aruz oğlu Basat'tır. Türkler arasında kimsenin yenediği bir kız da çıkmıştır. Aruz oğlu Basat, yine aynı çağda yenilmez olarak görülen o kızı yenerek onunla evlenme şerefine layık olmuştur. Basat, Tepegöz'ü öldürünce adamlar, oğlanın babası Ebu Aruz'a gidip ona müjde verdiler, oğlunun o kızı yendiğini söylediler. Babası "sanki o, Tepegöz'ü de öldürmüş gibi müjde verdiniz" diye cevap verir. Bu genç Aruz oğlu Basat Tepegöz'ü nasıl öldürdüğüne dair pek çok efsane, Türkler arasında, dillerde dolaşmaktadır. Ben o olaylara çok girmeyeceğim. Çünkü bütün bu olayları ve kitabı yazarken tek bir amacım var. O da okuyucular bu kitabı okudukları zaman, bu yazarın yani benim gerçeği yazdığımı inansınlar ve söylesinler. Ondan sonra hiç kimse yazdığım şeyleri yanlış diyemez (Demir, 2017: 77-78).

Burada açıkça görüldüğü gibi, Aybek ed-Devadari (ö:1336), 1310 yılında tamamladığı eserinde, *Ulu Han Ata Bitiği*'nden tamamen ayrı ve farklı bir kitap olarak, kendi yaşadığı dönem olan 14. yüzyılda elden ele dolaşan bir *Oğuzname*'nin olduğunu söylemektedir. Yani, Aybek ed-Devadari'nin bahsettiği *Oğuzname*, ne zaman yazıldığı bugün bilinmeyen, ancak 14. yüzyılda elden ele dolaşan başka bir kitaptır. *Ulu Han Ata Bitiği* ve *Oğuzname* iki ayrı kitaptır. Bu bakımdan 14. yüzyıla ait bu bilgiler, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'a ait, Aruz, Basat ve Tepegöz'ün adlarının geçtiği en eski bilgilerdir. Aybek ed-Devadari'nin *Ulu Han Ata Bitiği* adlı kitaptan bahsettiği yerde ise, Alp Kara Arslan Belceği adlı bir hikâyeye vardır, ancak bu hikâyenin içerisinde hiçbir yerde Basat veya Tepegöz adı geçmemiştir. Yani, eserdeki Basat ve Tepegöz adı 14. yüzyıla aittir. Ancak Alp Kara Arslan Belceği ise 6. yüzyıla dayandığı ileri sürülen *Ulu Han Ata Bitiği*'ne aittir. Demek ki, Türkler arasında eskiden beri mevcut olan Arslan

Çocuk Hikâyesi, 6. yüzyıldan sonraki bir dönemde, Türkler arasında eskiden beri mevcut olan Tepegöz Hikâyesi ile kaynaşmış ve bu kaynaşmış hikâye, tarihi bir kişi olan Basat'a uyarlanmış, Basat'ın adı da zamanla halk etimolojisinde "at basan" anlamına evrilmiş, böylece Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar, bu hikâyenin tarihinin çok eski devirlere uzanmasının bir yansımasıdır (Eyüboğlu, 2019).

Yazıcıoğlu Oğuznamesi'nde *Yedi yıl Elbürz'e sefer kılan, kayup dönen, Kıyan Busat kardaş kanın alan, it Depegöz'ü öldürüp ad koyan "Urulmuş Han"* diye geçen alkışta, Tepegöz'ü öldüren Basat değil, onun kardeşi *Urulmuş Han* olarak gösterilmektedir. Basat'ın kardeşi olup Tepegöz'ün elinde helak olan Kıyan Selçuk'ün *kıyan* sıfatı da burada Basat'a verilmiştir (Gökyay, 1973: CXLVI). Pertev Naili Boratav'a göre Dede Korkut'ta ise Tepegöz tarafından öldürülen kardeşi Kıyan Selçuk'un öcünü almak için Tepegöz'e karşı çıkan Basat'tır. Bu sapma, muhtemelen birbirini izleyen aynı orijinal metnin farklı yazımlarından kaynaklanmıştır (2012).

Ebü Bekr-i Tihrani (ö:1482)'nin *Kitab-ı Diyarbekriyye* adlı eserinde, Akkoyunluların Bayındır boyunun soyağacında, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey (1423-1478)'in otuz dokuzuncu kuşak atası Bisut Han hakkında bilgiler vardır. Esere göre, Bisut Han, 120 yıl saltanat işiyle uğraşmıştı. Moğol ordusunun babasının evine saldırdığı zaman annesi ona hamileydi, kaçarken annesi onu doğurmuş ve yolun üzerine atıp kaçmış, yaşlı bir kadın onu yanına alıp gözetmiş, dört ay inek sütüyle beslemişti. Babası saltanat tahtına geçip ondan haberdar olunca onu yaşlı kadından geri almış ve adını *Bisut* koymuştu. Eserde aynı dönemde, İran'da Minuçih'r'in, Turan'da ise Efrasiyab'ın padişah olduğu, İran-Turan sınırının o sırada belirlendiği de söylenmiştir (Gültepe, 2013).

Anan Erzi'ye göre Bisüt hakkında anlatılan hikâye, Dede Korkut Kitabı'ndaki Basat'ın hikâyesi ile büyük benzerlik göstermektedir. Her iki metnin karşılaştırmasından Basat ile Bisüt'ün aynı kişi olduğu açıktır. Ebu Bekr Tahrani, Bisüt hakkında aktardığı menkabeğe, eserine uygun bir şekilde, daha gerçekçi ve tarihi bir şekil vermek istediği için, Dede Korkut'taki yağı yerine Moğol askerini, aslan yerine de yaşlı bir kadını koymuştur. Basat adının Bisüt olarak bozulması da sonraki bir halk türetmesi sonucudur ve Basat'ın ana sütünden yoksun olarak büyüdüğünü ifade etmektedir. Orhan Şaik Gökyay da bu görüşleri doğru bulmaktadır (Erzi, 1954; Akt. Gökyay, 1973). Faruk Sümer'e göre Basat Destanı ile *Kitab-i Diyarbekriyye*'deki Bisüt Hikâyesi arasında az bir benzerlik bile yoktur; Bisüt adı ise Basat'ın bozulmuş bir şekli olmayıp, Moğol-Bisut (Bisuut) boyunun ismidir. *Kitab-i Diyarbekriyye*'nin yazarı Ebu Bekr-i Tahrani, Akkoyunlu Hanedanı'na soy kütüğü düzerken Türk-Moğol kişi, boy ve el adlarını da kullanmıştır. Bisüt de bir Moğol boyunun adıdır (1959).

1330'larda, Kuman-Kıpçaklardan bir başbuğ ailesinin kurduğu Romen devletinin kurucusu Toktemir oğlu *Basar-aba* idi ki, bu adın basmak fiilinden geldiği (basar+aba) düşünülmektedir. Romanya'nın kuzeyindeki Basarabya bölgesi de aynı adı taşımaktadır (Kafesoğlu, 2012: 188). İlhanlılar devrinde, doğudan gelen uruğlardan biri de *Bisüvüt Uruğu* idi (Togan, 1946; Akt. Gökyay, 1973). Çepni beylerinden biri, Piri Bey oğlu *Busat* idi (Sümer; Akt. Gökyay, 1973). Bayburt'un Masat köyünde Dede Korkut'a atfedilen bir mezar bulunmaktadır. Bayburtlulara göre bu köyün adı olan *Masat*, adını Basat'tan almıştır (Alptekin, 1999).

Ziya Gökalp, 1917'de yazdığı *Arslan Basat* adlı şiirinde, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'u *Ergenekon destanı* ile ilişkilendirmiştir (Bastem, 2017).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre Basat'ın gençliği ve tek-gözlü devin efsanevi doğuşu hikâyesi arkaik bir karakter taşımaktadır. Aslan tarafından emzirilen Basat'ın hayatı totemistik menşeden gelen efsanelerle bağlantılıdır. Viktor Maksimoviç Jirmunskiy, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un belki Oğuzların daha 9.-10. yüzyıllarda Sır-Derya boylarına gelmelerinden önce mevcut en eski hikâyelerden biri olduğunu söylemiştir (Jirmunskiy 1961; Gökyay, 1973).

Kamal Abdulla'ya göre Basat'ın üzerinde Oğuz toplumunun geçtiği değişik gelişme aşamalarını izlemek mümkündür; kadim Oğuzların doğayla karışıkları zaman, doğanın içinden çıkan, yeni insan ilişkileriyle toplum içi ilişkilerin yarattığı zaman; birinciden ikinciye geçiş, özellikle mitolojik bağlamda estetik olarak Basat tipine yansımıştır (2015). Böylece Basat tipinin Oğuzların/Türklerin binlerce yıllık gelişim sürecinin bir yansıması olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Oğuzların/Türklerin doğa ile içli dışlı yaşadıkları mitolojik dönem, yavaş yavaş medeniyete geçişleri ve medeniyet kurdukları dönem Basat tipine yansımıştır. Nitekim Aybek ed-Devadari (ö:1336)'nin 1310 yılında tamamladığı, içerisinde *Ulu Han Ata Btiği*'nin özetini verdiği *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevarihi'z-Zaman* adlı eserindeki Alp Kara Aslan Belceği tipinde de bu geçiş ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Muammer Kemaloğlu'na göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'daki anlatımlardan, müverrih müellifin adeta destan yazdığı ve tarihi olayları destana büyük bir yetenekle ilmek ilmek işlediği görülmektedir. Bu boyda, Türk-Oğuz/Türkmen coğrafyasında çok ünlü bir tabir halini almış, tarihi bir olayın destanlaştırıldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi bu tabir, *Şah-Melik Bozgunu* olup, Selçuklu Oğuzları (Türkmenler)'nin başına musallat olmuş *Şah-Melik* adlı haraminin, Harezmi'deki diz çöküşünü anlatmak için kullanılmaktadır. Müellif bu konuyu da atlamamış ve Şah-Melik denen caniyi *Depegöz*, onu halletmiş olan Tuğrul Beyi ise *Basat* olarak canlandırmıştır. Bu olayların yaşandığı zamana ulaşamayan Çağrı ve Tuğrul beylerin babası Mikail Bey de destanda *Ağ Sakallı Aruz Koca* adı ile yaşatılmıştır. Müellif, Çağrı Bey'in Tuğrul Bey'den yaşça daha büyük olması özelliğini de, Basat-Kıyan Selçuk kardeşliğinde işlemiştir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'a konu edilen tarihi olayın oluşum zamanının 1043 yılı, tarihi kimlikleri belirlenmiş olan destan kahramanlarının içerisinde bulunduğu Oğuz Eli'nin ise *Horasan* olduğu anlaşılmaktadır. Muammer Kemaloğlu, Basat'ın tarihi kimliğini Tuğrul b. Mikail olarak tespit etmiştir (2019).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ile Yunan destanı *Odyssea* arasındaki benzerlikler, tamamen tesadüf olarak değerlendirilebilecek bir türden olmayıp, iki anlatı arasında görülen detaylardaki birçok benzerlik, geçmişteki bir ortaklığa veya tarihi süreç içerisinde bir etkileşime işaret etmektedir. Yunan destanı *Odyssea* (M.Ö. 9.-M.Ö. 7. yüzyıllar civarı) oldukça eski bir tarihe sahiptir. Eski Türklerin yazılı kaynakları ise yok denecek kadar az olduğu için, Türk destanlarına dair bilgiler ise çok sonraki dönemlere aittir. Dede Korkut Kitabı, dolayısıyla Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ise 15.-16. yüzyıllarda yazıya geçirilmiş olup nisbeten oldukça yeni bir tarihe aittir. Ancak Dede Korkut Hikâyeleri'nin bir kısmının, özellikle de hikâyeler içerisindeki en eski iki boydan biri olduğunu dile getirdiğimiz Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un, en batıdaki Türk boylarından en doğudaki Türk boylarına kadar oldukça geniş bir alanda görülmesi ve çok sayıda varyantının bulunması, Türklerin tarihi süreç içerisindeki göç ve yayılmalarının ve bu hikâyenin çok eski köklere sahip olmasının bir sonucudur. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un arkaik yapısı ve içerisindeki bazı motiflerin (peri kızı, aslan tarafından büyütülme, mağara yaşamı vb.), bu destanın köklerinin eski Türk kültür çevrelerine, M.Ö. 3.-M.Ö. 2. binli yıllara dayanmasının bir sonucudur. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'a benzer anlatıların tarihin eski dönemlerinde de anlatılmış olduğunu bilmek, bu destanın da ne kadar eski bir tarihi geçmişe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Eyüboğlu, 2019).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un arkaik yapısı ve içerisindeki bazı motiflerin (peri kızı, aslan tarafından büyütülme, mağara yaşamı vb.) bulunması, bu destanın köklerinin eski Türk kültür çevrelerine, M.Ö. 3.-M.Ö. 2. binli yıllara dayanmasının bir sonucudur. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'a benzer anlatıların tarihin eski dönemlerinde de anlatılmış olduğunu bilmek, bu destanın da ne kadar eski bir tarihi geçmişe sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Eyüboğlu, 2019).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ile birlikte Dede Korkut Kitabı'ndaki en eski hikâyeler olarak Türklüğün en eski devirlerine ait olup en eski devirler/MÖ 30.-20. yy.- MÖ 6.-MÖ 5. yy. arasındaki geniş bir dönem içerisinde ortaya çıkmıştır. Basat'ın aslanlar tarafından büyütülmesi, Dede Korkut tarafından ona insan olduğunun hatırlatılması, insanın doğa ile içli dışlı olan eski yaşamını, medenileşmesini ve doğadan kopuşunun ilk zamanlarını yansıtırken; Tepegöz'ün mağarada yaşaması ise henüz konar-göçerliğin yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı, eski mağara ve küçük köyler devirlerini yansıtmaktadır. Hikâyede, göçler sırasında çeşitli hataların yapılması, örneğin, çobanın peri kızına saldırmaması, göç sırasında çocuğun düşürülmesi, yine bir göç sırasında Tepegöz'ün bulunması vb. olaylar, henüz mağara ve küçük köyler döneminden konar-göçerliğe atılan yeni adımların, bu alanda fazla bir tecrübesi olmayan, yeni yaşam biçimine uyum sağlamaya çalışan insanların yaşadığı tecrübelerin bir yansımasıdır. Tarihin az bilinen bu erken dönemlerinde henüz bildiğimiz anlamda gelişmiş bir devlet kavramı olmayıp, devletin en ilkel şekilleri, dağınık ve yeni oluşmaya başlayan ilkel kabileler görülüyor; mağara ve küçük köylerden konar-göçerliğe geçiş süreçleri yaşanıyor. Türklerin ve atalarının geçirdiği bütün bu gelişimler, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'a yansımıştır (Eyüboğlu, 2019).

Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan Basat tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Oğuzların başına bela olan Tepegöz sebebiyle, dört oğlu olanın birini verip üçünün kaldığı, üç oğlu olanın birini verip ikisinin kaldığı, Kapak Kan dedikleri bir adamın ise iki oğlundan birini verip birinin kaldığı, kalan tek oğlanın anasının feryat edip akından yeni gelen Basat'tan yardım istediği belirtilmiştir (Tezcan ve Boeschoten, 2001, s. 148-149). Yani hikâyede, Kapak Kan'dan Basat'a bir geçiş yapıldığı görülmektedir. Bizce, Tepegöz tipi ve hikâyesi tarihin erken

devirlerine, takriben M.Ö. 3.- M.Ö. 2. binli yıllara ve aslan tarafından büyütülen çocuk tipi de yine aynı dönemlere kadar uzanmakla birlikte, bu hikâye eski Türk kahramanlarından birine, Basat'a uyarlanmış, böylece kahraman Basat, aslan tarafından büyütülen çocuk tipine bürünmüş ve kötü ruhlarla savaşan Kamların/Şamanların rolünü de üstlenerek, Tepegöz'ün karşısına çıkartılmıştır (Eyüboğlu, 2019).

Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit etmişti (Ercilasun, 2000; Ercilasun, 2002; Ercilasun, 2004b). Biz de Ahmet Bican Ercilasun'un bu tespitlerine katılmış ve bazı eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakasının Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019). Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, standadaki en üst yönetici olan Bayındır Han tipinde birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Bayındır Han tipinin önemli bir tarihi tabakasının 2. (Doğu) Gök-Türk Devleti hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile ilgili olduğunu tespit etmiştik (Eyüboğlu, 2019). Bilge Kağan'ın babası, 2. Gök-Türk Devleti'nin kurucusu Kutlug (İlteriş) Kağan (682-692)'in ölümünden sonra tahta kardeşi Kapgan Kağan (692-716) çıkmıştı (Eyüboğlu, 2019: 246).

Kapgan Kağan (Grousset, 1941; Akt. Kafesoğlu, 2012), bir zamanlar Batı Gök-Türk Devleti'nin kurucu hükümdarı Tardu Kağan (576-603)'in gerçekleştirmiş olduğu Doğu-Batı Türkleri'nin birlikteliğini, bir asır sonra tekrar gerçekleştirmiş ünlü bir hükümdardır. Kapgan Kağan'ın İnel ve Tonga (Gömeç, 2001) adında iki oğlu vardı ki, 714 yılında, Gök-Türkler'in Beşbalık'ı kuşatması sırasında, Kapgan Kağan'ın oğlu Tonga Tigin öldürülmüş, bundan dolayı Gök-Türkler yas tutmuş, Kapgan Kağan'dan sonra tahta çıkan İnel Kağan ise Bilge Kağan'ın kardeşi Köl Tigin'in darbesiyle tahttan indirilerek yerine Bilge Kağan tahta geçmişti (Eyüboğlu, 2019).

Dede Korkut Kitabı'nda görülen, iki oğlundan biri Tepegöz tarafından öldürülmüş olan Kapak Kan, tarihi olarak, Bilge Kağan'ın amcası, 2. Gök-Türk Devleti hükümdarı Kapgan Kağan (692-716)'in bir hatırasıdır. Bu bakımdan Basat da bu döneme ait olup, tıpkı Bilge Kağan (Bayındır Han) ve Su-lu Kağan (Salur Kazan) gibi, Korkut Ata'nın çağdaşları ve Gök-Türk döneminde yaşamış bir kahramandır. Bu bakımdan Basat, Bilge Kağan'ın kardeşi Köl Tigin'in hatıralarını taşımaktadır. Yani Basat, Kapgan Kağan'dan sonra darbe yaparak, ağabeyi Bilge Kağan'ı tahta geçiren Köl Tigin (ö:731)'in önce destanlaşmış, sonra hikâyeleşmiş bir hatırasıdır. Dede Korkut'ta, Basat'ın Dış Oğuz beyi Aruz'a bağlanması ve onun oğlu olarak gösterilmesi, Doğu Gök-Türklerinden olmasından kaynaklanmaktadır. Dede Korkut'ta Dış Oğuzlar, çoğunlukla Batı Gök-Türkleri'ni oluşturan On-Okların doğudaki beş Tu-lu boyları olmakla birlikte, kimi zaman da Doğu Gök-Türklerini ifade etmektedir. Doğu Gök-Türklerinden olduğunu söylediğimiz Bayındır Han (Bilge Kağan) gibi Basat (Köl Tigin)'in de, kendi hikâyesi dışında, diğer hikâyelerde aktif bir rolü olmaması bundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de Oğuzların ava çıkışlarında veya hikâye sonunda yaptıkları savaşlarda, tek tek Oğuz yiğitleri sayılırken, Bayındır Han gibi Basat da sahnede görülmez (Eyüboğlu, 2019).

716 yılında, Kapgan Kağan'ın ölümüyle başlayan süreçte Doğu Gök-Türk ülkesi karışıklığa düşmüş, taht mücadeleleri sonrasında Köl Tigin, ağabeyi Bilge Kağan'ı tahta çıkarmıştı ki, devletin ve halkın içerisinde bulunduğu bu karışık dönem (kaos) ve Köl Tigin'in kahramanlığıyla tekrar düzenin kurulması olayı (kozmos), zaten halihazırda Türkler arasında anlatılmakta olan aslan tarafından büyütülen çocuk anlatısının ve Tepegöz hikâyesinin içerisine dahil olmuş, böylece Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un mevcut görünümüne evrilmiştir. Ancak aslan tarafından büyütülen çocuk anlatısı ve Tepegöz hikâyesinin, Basat ile birleşmemiş arkaik varyantları da mevcuttur ki, bunlar da Türk Dünyasının çeşitli yerlerinde anlatılmaya devam etmektedir. Sonuç olarak Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, önce Türkler arasında binlerce yıldan beri mevcut olan aslan tarafından büyütülen çocuk efsanesi ile Tepegöz hikâyesinin kaynaşmasından, sonra ise bu kaynaşmanın tarihi olarak Gök-Türk dönemindeki tarihi bir kişinin destani hatıraları olan Basat'a uyarlanmasından ortaya çıkmıştır (Eyüboğlu, 2019).

Diğer Dede Korkut Boyları gibi Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da da Göktürk dönemi tabakasının önemli bir yeri olması tesadüf değildir. Bunun tarihi nedenleri vardır. Göktürk döneminden önce farklı devletler çatısı altında yaşayan birçok Türk boyları Göktürk Devleti'nin batıda Karadeniz'den doğuda Çin Denizi'ne kadar uzanan geniş bir alanda hakimiyet kurarak Türk boylarının büyük bir kısmını, doğu ve batı Türklerini tek bir çatı altında birleştirmesi nedeniyle yaklaşık iki asır bir arada yaşayan Türk boyları arasında güçlü bir etkileşim olmuş, bu boylar güçlü bir şekilde birbirlerine yakınlaşmış, bunun da etkisiyle bu Türk boylarına ait destanlar, hikâyeler, efsaneler, masallar vb. gibi

türlü anlatılar ve halkbilimi ürünleri büyük bir etkileşim ve kaynaşma sürecine girmiş, daha önceden gelen mitolojik ve efsanevi unsurların tarihileşme süreci de hızlanmış, Türklerin birlik içerisinde ve güçlü oldukları, en parlak dönemlerinden biri olan bu dönemin hatıraları hafızalarda önemli bir yer edinmiş, bütün bunlar da anlatılara yansımıştır. Böyle büyük ve önemli bir dönemin hatıralarının halkın ortak hafızasında yaşamaya devam etmesi oldukça doğaldır. Bu dönemde Türk/Göktürk devletini kuran hanedanın ve devletin adı olan *Türk* sözcüğü de bütün akraba kavimleri kapsayacak şekilde anlam genişlemesine uğrayarak Türk boylarının ortak adı haline gelmiştir. Günümüzde Türk milletinin adı bile bu dönemden gelirken, bu döneme ait hatıraların da anlatılara yansımış olması son derece doğaldır. Bu nedenle başta Dede Korkut Boyları olmak üzere birçok destanda ve anlatıda Göktürk döneminin önemli tarihi, edebi ve kültürel izleri bulunmaktadır.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ile Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'ta tarihi en eski anlatılardır. Bu iki anlatının kökeni mitolojiktir. Bu iki anlatı mitolojiye ve inanışlara dayanmaktadır. Ancak tarihi süreç içerisinde, Türk tarihine paralel olarak, bir destanlaşma ve tarihileşme sürecine girmiş, kısmen tarihi kahramanları da bünyesine katarak, *büyük oranda mitolojik, kısmen destani-tarihi* bir görünüm de kazanmışlardır. Ancak bu sonraki dönemlerin bir ürünüdür. Tarihin derinliklerinden gelen bu iki *mit/efsane*, tarihi süreç içerisinde, Kamlardan/Şamanlardan ozanlık geleneğinin ve destan geleneğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, bir destanlaşma ve tarihileşme sürecine girmiş, Dede Korkut destan dairesine dahil olmuş, Dede Korkut'un dil ve üslubundan geçmiş, daha sonra da hikâyeleştiği bir sırada tespit edilerek Dede Korkut Kitabı'na yansımıştır.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un, Türk tarihinin, tarihin derinliklerine, binlerce yıl öncesine, takriben M.Ö. 3.- M.Ö. 2. binli yıllara, hatta çok daha eski devirlere uzanan bir alt tabakası vardır. Bu tabakada birçok unsur vardır: Kamlık/Şamanlık, Şamanizm, Kamların/Şamanların kötü ruhlarla mücadelesi, Tanrılara/Kutsallara kurbanların sunulması, insan kurbanı, mağara yaşamı, Tepegöz, peri, avcılık, toplayıcılık, Naturizm, dağ kültü, Totemizm, aslan kültü, ağaç kültü, hayvanların kanının içilmesi, aslan tarafından büyütülen çocuk tipi, doğadan medeniyet kurmaya geçiş, yeni barınma şekilleri, atın evcilleştirilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi, hayvancılığın temelleri, çobanlık mesleğinin ortaya çıkışı, göçebeliliğin temelleri, konar-göçerliğin temelleri, marangozculuğun gelişmesi, dokumanın gelişmesi, çadır evin temelleri vb.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un, İskit/Saka-Kanglı-Usun-Hun dönemine uzanan bir alt tabakası vardır. Bu tabakada diğer kültürlerle etkileşim de olmuştur. Bu tabakada birçok unsur vardır: Madencilik gelişmesi, metal işlemeciliği, kutsal kılıç, kutsal yüzük, göçebelik, konar-göçerlik, hayvancılık, devlet geleneğinin temelleri, savaşçılığın ön plana çıkması, ordu geleneği, boyların ve milletlerin şekillenmesi, boylar ve milletler arasındaki mücadeleler, alp kültü, akıncı yaşam, destan ve ozanlık geleneğinin gelişmesi, ejderha vb.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un, Göktürk-Türgiş dönemine uzanan bir alt tabakası vardır. Göktürk-Türgiş döneminde Türk halklarının tek bir devlet çatısı altında birleşmesiyle birçok anlatıların kaynaşması, tarihin eski devirlerinden gelen aslan tarafından büyütülen çocuk tipinin Türk kahramanlarından birinin tarihi-destani-efsanevi hatırası olan Basat'a uyarlanması, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un alt tabakalardan gelen unsurlarının, anlatının Dede Korkut destan dairesine dahil olması, Dede Korkut'un dil ve üslubundan geçmesi, tarihi unsurların kazanması, destanlaşması, Türk kahramanlarının anlatıya dahil olması, devlet anlayışının gelişmesi vb. gerçekleşmiştir.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un, Oğuz-Kıpçak dönemine uzanan bir alt tabakası vardır. Bu tabakada; anlatıda bulunan unsurlar ve kahramanların etnikleşmesi, Oğuz haline gelmesi, Oğuz Eli, Oğuzlar vb. adlar altında işlenmesi, destanlaşmasının ilerlemesi, Oğuz boyları arasında bu varyantın yaygınlaşması ve baskın hale gelmesi, diğer varyantları etkisi altına alması vb. gerçekleşmiştir.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un, en üstte bir tabakası vardır. Bu tabakada; ozanlık geleneği aşıklık geleneğine evrilirken destan da hikâyeleşmeye başlamış, çeşitli unsurlar kısmen İslamileşmeye başlamış, anlatıcıların ve yazarların işlemesinden ve süzgecinden geçmiş, en sonunda tespit edilerek, yazarın da süzgecinden geçerek ve üzerinde işlemler yapılarak, Dede Korkut Kitabı'na yansımıştır.

Sonuç olarak Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da ve Basat-Tepegöz tiplerinde Türk tarihine paralel olarak uzanan birçok tarihi tabaka bulunmaktadır: Tarihin derinliklerine, binlerce yıl öncesine, takriben M.Ö. 3.- M.Ö. 2. binli yıllara, hatta çok daha eski devirlere uzanan alt tabaka; onun üstünde İskit/Saka-Kanglı-Usun-Hun dönemine uzanan tabaka; onun üstünde Göktürk-Türgiş dönemine uzanan tabaka; onun üstünde Oğuz-Kıpçak dönemine uzanan tabaka; onun üstünde en üst tabaka. Bütün bu tarihi dönemler Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'u ve Basat, Tepegöz tiplerini şekillendirmiştir. Türk Dünyası'nın birçok

bölgesinde ve başka milletlerde anlatının; aslan tarafından büyütülen çocuk tipinin Basat ile kaynaşmadığı; Basat'ın Tepegöz'ün karşısına çıkartılmadığı, Tepegöz'ün insanlara musallat olduğu; başka bir kahramanın veya kahramanların Tepegöz'ün karşısına çıkartıldığı vb. farklı varyantları da bulunmaktadır.

DEDE KORKUT'TA BASAT

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un başkahramanı Basat'tır. Bu boyda kendisine önemli bir yer verilmiştir. Basat, Dede Korkut Kitabı'nda, Dede Korkut'un bizzat gelip ad verdiği üç kahramandan (Boğaç Han, Bamsı Beyrek, Basat) biridir (Eyüboğlu, 2019).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da (Tezcan ve Boeschoten, 2001), bir gün Oğuzlar otururken üstüne düşman gelir, gece geçer. Kaçıp giderken Aruz Koca'nın oğlancığı düşer, bir aslan bulup götürür ve onu besler. Oğuzlar yine gelip yurduna konar. Oğuz Han'ın at çobanı gelip, sazdan bir aslan çıktığı, at vurduğu, adam gibi yürüdüğü haberini getirir. Aruz, onun belki kendi oğlu olduğunu söyler. Bunun üzerine aslan yatağı üzerine gelirler, aslanı kaldırıp oğlanı tutarlar. Aruz, oğlanı alıp evine getirir, şenlik yaparlar. Ama oğlanı ne kadar geri getirsel de oğlan durmaz, aslan yatağına geri döner, sonra tekrar getirirler. Dede Korkut gelir, oğlana insan olduğunu ve insan gibi yaşaması gerektiğini söyler, ona *Basat* adını koyar. Bir gün Oğuzlar yaylaya geçer, Aruz'un Konur Koca Sarı Çoban adındaki çobanı, Uzun Pınar adlı yerde bir peri kızının ırzına geçer. Peri kızı uçup giderken, yıl tamam olunca ondaki emanetini gelip almasını, ama Oğuzların başına felaket getirdiğini söyler. Oğuzlar yine yaylaya geçer, peri kızı gelir, Çoban'a emanetini getirir, ama Oğuzların başına felaket getirdiğini söyler. Çoban, kütleyi görünce dehşete düşer, bırakıp kaçar. O sırada Bayındır Han, Oğuz beyleriyle gezinti yapıyordur, bu kütleyi görürler, teperler, teptikçe büyür. Aruz Koca inip tekmele, kütle yarılar, içinden gövdesi adam gibi, tepesinde bir gözü olan bir oğlan çıkar. Aruz, bu oğlanı alır, Bayındır Han'dan izin ister, evine getirir, Basat ile birlikte büyütme ister. Tepegöz, dadılarının memesini emerken canlarını alır, birkaç dadı daha helak eder, günde bir kazan süt ona yetmez. Tepegöz büyür, arkadaşlarının kiminin burnunu, kiminin kulağını yer, halkın çok canı yanar, Aruz'a şikayet ederler. En sonunda Aruz, Tepegöz'ü evinden kovar. Tepegöz'ün peri anası, oğlunun parmağına bir yüzük geçirir, sana ok batmasın, kılıç kesmesin der. Tepegöz, Oğuz'dan çıkar, bir yüce dağa varır, yol keser, adam alır, büyük harami olur. Üzerine birkaç adam gönderse de ok atsalar batmaz, kılıç vursalar kesmez, mızrak saplasalar işlemez. Tepegöz, çoban çocuk kalmaz hep yer, Oğuzlar'dan adam yemeye başlar. Oğuzlar, Tepegöz'ün üzerine varsa da Tepegöz kızar, bir ağacı yerinden koparır, birçok Oğuz beyini öldürür, Oğuzlar'dan birçok kişiyi helak eder. Bunun üzerine Oğuzlar, kaçıp göçseler de Tepegöz önlerini keser, Oğuzlar'ı bırakmaz, geri yerine kondurur. Oğuzlar, Tepegöz'ün elinde perişan olur. Oğuzlar, Dede Korkut'u çağırırlar, aracılık için Tepegöz'e gönderirler. En sonunda Dede Korkut, Tepegöz ile, yemeğini pişirmesi için günde iki adam ile beş yüz koyuna anlaşır. Dört oğlu olan birini verir, üçü kalır, üç olan birini verir ikisi kalır. Kapak Kan'ın iki oğlundan biri gider, biri kalır tekrar sıra ona gelir, oğlanın anası feryat eder. O sırada seferden yeni gelen Aruz Koca'nın oğlu Basat'a gider, yardım ister. Tepegöz, Basat'ın babası Aruz'a kan kusturmuş, kardeşi Kıyan Selçük'ün ödünü patlatmıştır. Basat, kardeşinin yasını tutar, babasının anasının yanına gelir, Oğuz beyleri ile görüşür. Basat, Tepegöz ile savaşmak için yola çıkar, Tepegöz'ün bulunduğu Salahana Kayası'na gelir. Basat, burada Tepegöz ile bir dizi mücadeleye girer. Tepegöz, Basat'ı tutup boğazından sarkıtarak inine getirir, çizmesinin cebine sokar, ihtiyarlara verip ikinci vakti çevirmelerini ve yiyeceğini söyler, ancak Basat hançeri ile çizmesini yarıp kurtulmayı başarır. Basat, ihtiyarlardan Tepegöz'ün gözünden başka yerde et olmadığını öğrenir, ihtiyarların kızdırdığı şişi alır ve Tepegöz'ün gözüne bastırır. Bunun üzerine Tepegöz nara atar, haykırır, dağ taş yankılanır. Koyunların içinde mağaraya giren Basat, bir koçu tutup boğazlar, derisini yüzer ve içine girer. Tepegöz, koçun boynuzundan tutar, Basat ise bundan kurtulur. Tepegöz, parmağındaki yüzüğü taktığı zaman kendisine ok ve kılıç işlemeyeceğini söyleyerek yüzüğünü Basat'a verir. Basat, yüzüğü takar, Tepegöz, hemen Basat'ın üzerine saldırır, Basat, bundan da kurtulur. Tepegöz, Basat'a künbette hazinesinin olduğunu söyleyince, Basat, künbete girer, Tepegöz saldırınca, Basat'ın duası ile künbet yarıp yedi yerden kapı açılır, böylece Basat bundan da kurtulur. Tepegöz, yeni bir hileye başvurur, mağarada kınlı ve kınısız iki kılıç olduğunu, kınısız kılıcın kendi başını keseceğini söyler, Basat, bunu da hallederek kınısız kılıcı alır. Bunun üzerine Tepegöz, Basat'a şimdi kardeş olduklarını ve kendisine kıymamasını söyler, ancak Basat, Tepegöz'ün verdiği zararları ve öldürdüğü insanları hatırlatır, erkek deve gibi Tepegöz'ü dizinin üzerine çökertir, Tepegöz'ün kendi kılıcı ile boynunu vurur. Ardından Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı Oğuz'a müjdedi gönderir. Oğuz beyleri gelirler. Dede Korkut gelir, destan söyler, deyiş der, dua eder (Eyüboğlu, 2019).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, bir gün Oğuzların üzerine düşman gelince, Oğuzlar göçmek zorunda kalmış, kaçıp giderken de Aruz Koca'nın oğlancığı düşmüş, bir aslan bulup götürüp besleyerek büyümüştür. Oğuzlar zamanla tekrar gelip yurtlarına konduklarında ise, bu oğlan büyümüştür. Dede Korkut, bu oğlana Basat adını koymuştur:

(*Bayındır*) Hanun ilkcısı gelüb haber getürdi, eydür: “Hanum, sazdan bir aslan çıkar at urur, apul apul yöriyişi adem gibi. At basuban kan sömürür.” Aruz eydüt: “Hanum, ürkdüğümüz vaktin düşen menüm oğlancugumdur belki” dedi. Begler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Şadlık etdiler, yeme içme oldı. Amma oğlanı nekadar getürdilerise turmadı, gerü aslan yatağına vardı. Gerü tutub getürdiler. Dedem Korkud geldi, eydür: “Oğlanum, sen insansın, hayvanıla musahib olmağıl. Gel, yahşı at bin, yahşı yigitlerle eş yort” dedi. “Ulu kardaşun adı Kıyan Selcükdür, senün adun Basat olsun. Adunı men verdüm, yaşunı Allah versün” dedi (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 146).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Tepegöz'ün sorduğu sorulara cevap veren Basat, kendisini şöyle tanımlamaktadır:

Kalarda koparda yerüm Gün Ortac.

Karanu dün içre yol azsam umum Allah.

Kaba 'alem götüren hanumuz Bayındır Han.

Kırış günü öndin depen alpumuz Salur oğlu Kazan.

Atam adın sorar olsan, kaba ağac.

Anam adın derisen, kagan aslan.

Menüm adum sorsan, Aruz oğlu Basat-dur (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 153).

Dede Korkut'la ilgili çalışmalar/incelemeler yapan bazı araştırmacılar/Korkutbilimciler, birçok Dede Korkut kişisi hakkında olduğu gibi, Basat hakkında da çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Şimdi tıpkı diğer bölümlerimizde olduğu gibi hem bu görüşlere yer vereceğiz hem de yeri geldiğinde görüşlerimizi de ekleyeceğiz. Böylece Basat hakkındaki önemli görüşlerin bir araya getirilmesiyle, farklı bakış açılarının karşılaştırılmasıyla bu tipin daha iyi anlaşılması ve yeni araştırmaların önünün açılması amaçlanmaktadır:

Pertev Naili Boratav'a göre Basat, Dede Korkut Kitabı'nda kendisine bir boy adanan kahramanlardan biridir. Eserde, mucizevi bir çocukluğu ve Tepegöz'e kahramanca karşı çıkışı anlatılmıştır (2012).

Faruk Sümer'e göre *Tepe-Göz* adlı korkunç ve olağanüstü bir yaratık ile savaşan Basat, Oğuz Eli'nin Boz-Ok, yani Dış Oğuz kolunun başı, Uruz Koca'nın küçük oğlu, Kıyan Selçuk'un kardeşidir. Basat'ın adı sadece kendi destanında değil, ayrıca sonuncu boy olan İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da da geçmektedir. Bu boydaki kardeş kavgasında, yani Üç-Ok (İç-Oğuz) ve Boz-Ok (Dış-Oğuz) arasında düşmanlık çıkararak, babası Uruz Koca'nın metbuu Kazan'a ayaklandığı sırada, Basat'tan korkulan bir şahsiyet olarak bahsedilmiştir. Beylerbeyi Salur Kazan'ın inakı boz aygırlı Beyrek, çıkan bu düşmanlık nedeniyle Basat'ın ordasını basıp herşeyini eline geçireceğinden kaygılanmıştı. Basat'ın ağabeyi Kıyan Selçuk'un Tepegöz ile yapılan savaşlarda ödü sızdırdığı söylenmiştir. Basat da, ağabeyinin öcünü almak için Tepe-Göz ile savaşmaya karar vermişti. Tepegöz ile yapılan savaşlarda Oğuzlar'dan çok sayıda kimse de ölmüştü. Basat, Tepegöz'ü yenip öldürmüş ve ihtimal kardeşinin ve eldaşlarının öcünü almıştı (Sümer, 1972).

Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre Basat'ın gençliği ve tek-gözlü devin efsanevi doğuşu hikâyesi arkaik bir karakter taşımaktadır. Aslan tarafından emzirilen Basat'ın hayatı totemistik menşeden gelen efsanelerle bağlantılıdır (Jirmunskiy, 1961; Gökyay, 1973). Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in bu tespiti oldukça değerli olup Basat tipinin eski kökleri ve arkaik varyantlarıyla ilgilidir.

Ettore Rossi, Basat'la Tepegöz'ün mitolojik maceralarını, aşağı-yukarı zamanın dışında olarak, tarihi saymamaktadır (Gökyay, 1973).

Azizhan Tanrıverdi'ye göre Basat, Dede Korkut Kitabı'nda “*en yenilmez, en mağlubedilmez kahraman*” konumundadır (2014).

Kamal Abdulla'ya göre Basat; Dede Korkut Kitabı'nın en enformatif (bilgilendirici) tipidir; Basat'ın üzerinde Oğuz toplumunun geçtiği değişik gelişme aşamalarını izlemek mümkündür ki, kadim Oğuzların tabiatla karışıkları zaman ile, tabiatın içinden çıkan ve yeni insan ilişkilerinin, toplum içi ilişkilerin yarattığı zaman, birinciden ikinciye geçiş, özellikle mitolojik bağlamda estetik olarak Basat tipine yansımıştır; Basat, estetik olduğu kadar belirli bir işlev de taşıyan bilimsel bir tiptir. Basat, tabiatın koynundan çıkmış bir kahraman olarak, aslan yatağında büyüye de ve insanlar arasına getirildikten sonra defalarca büyüdüğü yere, tabiata kaçıp geri dönse de insanın tabiata galip gelmesi ve medeniyetin ilerlemesi gerektiği için, medeniyeti temsil eden Basat'ın, tabiatı temsil eden güce, yani Tepegöz'e karşı

galip gelmesi, onu kör etmesi ve onun yalvarışlarına rağmen başını kesmesi, medeniyetten tabiata dönülemeyeceğini göstermektedir (2015). Kamal Abdulla'nın bu tespitleri, özellikle Basat'ın üzerinde Oğuz toplumunun geçtiği değişik aşamaların izlenebileceği tespiti oldukça değerlidir.

Aybek ed-Devadari (ö:1336), 1310 yılında tamamladığı, içerisinde *Ulu Han Ata Bitiği*'nin özeti verildiği *Dürerü't-Tican ve Gurerü Tevahi'z-Zaman* adlı eserinde Alp Kara Aslan Belceği'nden bahsetmiş (Demir, 2017: 74-75, 92-95); Aybek ed-Devadari ayrıca aynı eserde, kendi döneminde elden ele dolaşan Oğuz-name adlı bir kitaptan (Demir, 2017: 77-78) da bahsetmişti. Başta Türkler ve Asya halkları olmak üzere Tepegöz efsanesinin birçok dünya halklarında yaygınlığı bilinmektedir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da ise Basat, kendisini "*Atam adın sorar olsan, kaba agac./ Anam adın derisen, kagan aslan*" (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 153) diye tanımlamaktadır. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'daki ve bu anlatının eski varyantlarındaki Basat ve onun arkaik tipinde, Türk milletinin ve atalarının, en erken safhalardan başlayarak; doğa ile içli dışlı yaşadıkları ve doğadan medeniyete geçiş yaptıkları dönemden, hayvanların, özellikle atın ve bazı kuşların evcilleştirildiği, at üzerinde kartalla çeşitli hayvanların avlandığı ve hayvancılıkla geçinilen konar-göçer yaşama uzanan döneme kadar tarihi süreç içerisinde Türk milletinin ve atalarının yaşadığı türlü dönüşüm ve gelişim süreçleri ve bunların insan yaşamına etkileri izlenebilir. Basat tipi Türklerin, insanın medenileşme serüveninin bir yansımasıdır.

Fuzuli Bayat'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Tepegöz'ün Oğuz İli'ne düşmanlığı sadece Oğuzları fiziki yönden mahvetmesi değil, aynı zamanda kutsal Oğuz mekanını kutsallıktan uzaklaştırmasıdır; Tepegöz'ün Oğuzların ileri gelenlerine, aksakallarına saygısızlık etmesi, büyüüp yetiştiği evin babası Aruz Koca'nın oğlunu öldürmesi, onun atalar kültürüne ve Oğuz İli'ndeki kutsallara karşı gelmesidir. Bu yüzden Oğuzlar, defalarca göç etmeye teşebbüs ederek, kutsuz mekana çevrilmiş ili terk etmek istemiştir. Bu yüzden Basat'ın Tepegöz'ü ortadan kaldırması, yani zaferi, kutsalın adilik, iyiliğin kötülük üzerindeki zaferi, kozmosun kaosu bertaraf etmesidir. Tepegöz, kaostan kozmosa geçiş yapamasa da, Basat, kaostan kozmosa geçmiştir. Çünkü Basat, hayvani alemde insanî cemiyete geçmiş, ad almış, toplumun tam üyesi olmuş, at basıp kan içmekten geçerek insan içine gelmiştir. Böylece Tepegöz de yalnız kendisi gibi kaos kökenli bir kahramana yenilmiştir (2016).

Bi Xun'a göre, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, baş kahraman Basat tasvir edilmeye başlanırken insanların bir aslanın atları rahatsız etmekte olduğunu ve bu aslanın ayaklarının insan ayakları olduğunu gördükleri söylenmektedir ki, yani Basat'ın, yarı insan yarı hayvan görünüşü onun muhtemelen eski bir ongun olduğunu göstermekte olup, o, sıradan bir insan değil, ilah olduğu için insanların baş edemedikleri dev Tepegöz'ü yenebilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda insanları yiyen Tepegöz, korkunç aslan, boğa, deve gibi pek çok dev bulunmaktadır ki, bunlar da şüphesiz Şamanizmin ruhlar dünyasının üyeleridir (2000).

Bi Xun'un bu tespitleri değerlidir. Dede Korkut Destanları'nı anlatan Korkut, ozanlığının yanında Kam/Şaman'dır. Bu nedenle anlattığı destanlarda, Dede Korkut Destanları'nda birçok kahramanın Şamanistik yönleri belirgindir. Örneğin; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, olacak gelişmeleri önceden rüyasında gören, bu rüyayı kendisi yorumlayarak önlem alan Karacuk Çoban'ın mistik yönü oldukça güçlüdür. Karacuk Çoban'ın bu mistik yönü, eski Türk kamlarını/şamanlarını anımsatmaktadır (Eyüboğlu, 2021).

Mundy, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, bazı sorunlara, kurgu ve yapısındaki uyumsuzluk, kopukluk ve mantıksızlıklara dikkat çekmiştir. Bu sorunlar şunlardır: 1) Basat'ın çocukluğu anlatılmamış, birdenbire tanınmış kahraman olarak sahneye çıkmıştır. 2) Basat'ın ad alması diğer anlatılardakine uymamaktadır. 3) Basat yaşça büyük olmasına rağmen, Aruz onu Tepegöz'le birlikte büyütme istemiştir. 4) Basat, Oğuz toplumunun başına gelen felaketlerden habersizdir. 5) Tepegöz'ün öldürülme şekli inandırıcı değildir (Güvenç, 2014; Akt. İnayet, 2015). Mundy'nin bu tespitleri oldukça önemlidir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da bazı çelişkiler ve tutarsızlıklar vardır. Özellikle Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Tepegöz'ün sanki ölmek istercesine, Basat'a kendisini nasıl öldürebileceğinden bahsetmesi mantıksız ve çelişkilidir. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, aslında Basat'ın ortaya çıkışı ve gelişim süreci ile Tepegöz'ün ortaya çıkışı ve gelişim süreci sanki iki ayrı konu, iki ayrı anlatı gibi anlatılmıştır. Aslında burada iki ayrı efsanenin kaynaşması söz konusudur. Zaten Tepegöz anlatısının bazı varyantlarında da Basat tipi hiç yoktur, Tepegöz'le mücadele edenler başkalarıdır. Hatta Tepegöz anlatısının bazı varyantlarında Tepegöz'le mücadele eden kimse de yoktur.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'daki bazı uyumsuzlukların sebebi; binlerce yıl öncesinden gelen, kökeni eski Türk kamlarının/şamanlarının kötü ruhlarla mücadelesini anlatan mit, inanış ve

efsaneler (Tepegöz), tarihi süreç içerisinde kuşaktan kuşağa aktarımlarda, eski Türklerdeki aslan tarafından büyütülen çocuk hakkındaki efsane (Arslan Çocuk Hikâyesi) ile kaynaşmış, bu kaynaşma da Basat adlı bir kahramana ve Dede Korkut Oğuzlarına uyarlanmış, böylece altyapısında birçok mit, inanış, efsane ve tabakayı bünyesinde barındıran Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ortaya çıkmıştır. Tarihi süreç içerisinde bütün bu unsurların tam olarak kaynaşamaması sebebiyle de hikâyede çeşitli boşluklar ortaya çıkmıştır (Eyüboğlu, 2019). Tarihi süreç içerisinde toplumda yaşanan değişimler destanları da etkilemiş, destanların alt tabakası ile üst tabakası arasında bazı çelişkiler ortaya çıkmış, bu değişimler tiplere de yansımıştır (Eyüboğlu, 2021b). Basat ve Tepegöz tiplerinde de bu değişiklikler görülebilmektedir.

Ülkü Eliuz'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Basat, doğanın bir parçası olup, insanın doğayla efsanevi-mitik bir iş birliği içinde olduğunu imlemektedir. Basat'ın kişiliğinde doğanın bozulmamış gücünün de içinde bulunduğu yabancı-vahşi bir özellik vardır. Doğadan güç alan Basat, sosyal anlamda değer duygusu da kazanarak duyarlı bir kişi haline dönüşmüş, doğadaki olumsuzlaşmış değerler böylece olumlu hale getirilmiş, kaostan kozmosa, kargaşadan düzene gidişe işaret edilmiş, dış ortamla insan arasında teolojik, sistematik, psikolojik bir bağ kurulmuş, doğada yenilenmiş, onun üstün olanaklarıyla donatılmış, yine doğanın kirletilme günahının ürünü olan Tepegöz'ün karşısına çıkmış, hem gücü hem de aklını kullanarak doğa-insan işbirliğiyle felaketin üstesinden gelmiştir. Basat, bu yönüyle varlık ihlalinin doğuracağı felaketlere karşı, kaynağı doğa olan gücün akılla birleşmesini simgelemektedir (2001: 73).

Mesut Şen, *Tepegöz Hikâyesi ile Polyphemos Efsanesi Arasındaki Anlayış Farkı* adlı çalışmasında Basat'a da yer vermiştir. Mesut Şen'e göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Tepegöz'ü asıl öne çıkaran husus, daha çocukluğundan itibaren yaptığı tüm yanlışlara rağmen kendisini besleyip büyüten insanlara karşı gösterdiği nankörlük olup, bu vafına, daha sonra Basat'la olan mücadelesinde, kurnazlık ve hilekarlık da eklenmiştir. Halbuki, Tepegöz'ün en belirgin niteliği dev olması sebebiyle gücüdür. Basat'ta ise hakim olan duygu, ilk bakışta kahramanlık gibi görünse de, aslında sorumluluk duygusudur ki, ailelerin çektiği sıkıntıları görünce vicdani rahatsız olmuş, oğlunu kaybetmiş bir kadının kendisinden yardım istemesine dayanamamıştır. Ayrıca, onların evinde büyüyen Tepegöz, Basat'ın kardeşi sayılmaktadır ki, ailesinin bu beladan sorumlu olduğunu hissetmiştir, Tepegöz'ü ortadan kaldırmak istediğinde hem Kazan Bey'in hem de babasının kalması yönünde fazla ısrarcı olmaması da bunu göstermektedir. Tepegöz, kuvvetçe Basat'tan çok üstün olmanın yanında, gözünden başka hiçbir yerine ok ve kılıç işlememe özelliğine de sahip olup, Basat ile olan mücadelesinde de, hileye başvuran yine Tepegöz'dür. Basat ise saf bir Oğuz olup, Tepegöz'ün her dediğine inanmakta olsa da, yine de Tepegöz'ü yenmeyi başarmıştır (2003).

Bülent Bayram, *Oğuz Epik Anlatmaları ve Çuvaş Alp Hikâyeleri'nde Kutsal Kurt ve Tepegöz* adlı çalışmasında Basat'a da yer vermiştir. Bülent Bayram'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da görülüyor ki, Tepegöz'ü sıradan insanlar yenememektedir, çünkü Tepegöz'ün kendisi normal insanlardan farklı olup, Oğuz toplumunun kabullenemeyeceği bir yasak ilişki sonucu dünyaya gelmiştir, annesi bir peri kızıdır ve annesinin ona taktığı yüzük sayesinde ona kılıç işlememektedir. Bu nedenle, onunla mücadele edip, onu ortadan kaldıracak kahraman da diğer insanlardan farklı olmak zorundadır. Düşman baskınından kaçarken düşürülen Basat'ı bir aslan alıp götürmüş ve beslemiştir ki, bu şekilde Basat, sıradan insanlardan ayrılmaktadır ve sonuçta Tepegöz'ü yenmektedir (2006).

Sedat Tamay, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Anlatması'nda Asalet, Güç ve Bilgeliğin Zaferi* adlı çalışmasında Basat'a da yer vermiştir. Sedat Tamay'a göre, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, toplumun zayıf olduğu bir ortamda topluluğun ihtiyaç duyduğu güçlü, çelik iradeli ve disiplinli *alp tipi* insan yetiştirilmesinin mümkün olmadığı bir toplum resmi çizilerek toplumsal yapının bu yönüyle çürümeye başladığına vurgu yapılmakta; böylesi bir insanın, insandan olma-doğma özelliğinin yanında, ancak doğal bir mekanda, doğanın içinde ve o doğal bütünlüğün özelliklerini yitirmemiş parçaları olan insanlar (hikâyede aslanlar) tarafından yetiştirilebileceği düşüncesi vurgulanmaktadır (Tamay, 2009; Bastem, 2017).

Alimcan İneyet, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan'ın Yeni Bir Yorumu Üzerine* adlı çalışmasında Basat'a da yer vermiştir. Alimcan İneyet'e göre "Kurt=ayı=aslan" tarafından beslenen çocuk" koşutluğu göz önünde alındığında, metindeki aslan, Şamanist kültürel çevredeki tanrı/doğayı simgelemekte olup, Basat'ın at basıp kan sömürmesi de Türklerin, özelde Oğuzların Şamanist yaşam tarzını yansıtmaktadır. Dede Korkut'ta, Basat'ın dışında, Kan Turalı da kan sömürmektedir. Mağarada insan, ruhsal dünyasındaki vesveselerle savaşıyor ve sonunda içindeki kötülüklerden arınıp yeni bir aşamaya geçer ki, ritüel ve simgesel anlamda ölüm yeniden dirilmeyi, yeniden doğmayı ifade eder. Bu bağlamda,

Basat'ın mağarada Tepegöz ile olan mücadelesi, dünyevi olanla uhrevi olan arasındaki çatışma/mücadele olarak görülebilir. Basat, aslında kendisini maddiyatla dünyaya bağlamaya çalışan nefsi Tepegöz ile savaşmıştır (2015).

Ebru Şenocak, “*Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan'a Arketipsel Bir Yaklaşım*” adlı bildirisinde Basat'a da yer vermiştir. Ebru Şenocak'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, masalımsı karakteriyle arketiplerin bütün izlerini taşımaktadır ve arketipsel sembolizmin yansımasıdır. Bu boy, Basat'ın ve onun şahsında Türk milletinin, yaşanan kaosu nasıl cennete dönüştürdüğüünün en güzel örneğidir. Basat'ın doğadan evine götürülse de yine doğaya, aslan yatağına geri dönmesi, Basat'ın aileden ilk kopuşu, bireyleşme yolculuğunun ilk aşaması olup, kendi ayakları üzerinde durabilme farkındalığını göstermekte, o, mitik güç kaynaklarıyla beslenerek bireysel anlamda yüce ananın/aslanın koruyuculuğunda bilincin taşıyıcılığını yaparak, gerçeklikler aleminde varoluşu temsil etmektedir. Basat'a aslanın analık yapmasının sembolik açıdan önemli anlamsal değerleri olup, aslan ve doğa ananın saf gücüne sahip olan, sıradışı yaşayış tarzı ve davranışlarıyla Basat, ileride toplumun başına bela olan Tepegöz'ü ortadan kaldırabilecek tek güç olacaktır (2016).

Ebru Şenocak'a göre Basat'ın erginlenme yolculuğu, kalp olarak nitelendirilebilecek arınma ve yeniden doğumun mekanı olan mağarada tamamlanır. Tepegöz'le savaşırken mağaraya düşen Basat, bir nevi iç dünyasının dehlizlerinden geçerek, bilinçdışının karanlığında bir ayna görevi gören *kendilik*'i temaşa eder ki, bütün eylemlerin kaynağı olan *kendilik*'in keşfi, bilinç ve bilinçaltı arasındaki bağın kurularak, kurtuluşa erişilmesidir. Basat, Oğuz Kağan gibi toplumsal yaşamı kaostan kozmosa dönüştürecek bir kahramandır. Basat ve Tepegöz'ün savaşı, iyilik ve kötülüğün bir çatışmasıdır. Basat, devin bütün tuzaklarını cesaret, irade ve inanç gücüyle aşmıştır. Tepegöz, hileli sözleriyle Basat'ı yanıltmak istemiş, ancak Basat kurtulmuştur. Aklın ve gönlün aynasında savunduğu değerler uğruna mücadele eden Basat, bütün hileli saldırılara hazırlıklıdır. Basat, kalp gözü açık, sezgilerinin gücüyle hareket eden, maddi duygularından arınmış bir kahramandır. *Biz* adına mücadele veren Basat, aslında, Tepegöz'e değil, Tepegözleşerek, doğanın dengesini bozan toplumun kendi ruhsal bütünlüğünün bir parçasına savaş açmıştır. Karanlık gömüldükçe devleşen arzular, benliği bütünüyle ele geçirmek üzereyken, ilkel, saf ve bozulmamışlığın sembolü olan Basat'ın farkındalığıyla gün yüzüne çıkmıştır. Basat, kinsiz kılıcı bağlı olduğu zincirinden ok ve yay ile düşürerek, Tepegöz'ün boynunu vurmuştur. Basat'ın silahları olan ok, yay ve kılıç aslında ışığın, iradenin, inancın ve bilginin gücünü temsil etmekte olup, kötülükten iyiliğe, karanlıktan aydınlığa çıkışın bir ifadesidir. Basat, bu silahlarla Tepegöz'ün başını vurarak, *biz* adına verdiği mücadelesiyle kendini ve milletini esaretten kurtarmıştır. Basat, mağaranın ana rahmi özelliğini gösteren karanlık mekanından erginlenerek, güneş gibi yer yüzüne doğmuş, Oğuz halkının ışığı olmuştur. Kötülüğün ay gibi batıp, iyiliğin güneş gibi doğduğu yaşam, artık tek yürek olan millet için aklın ve bilincin merkezinde yeni bir başlangıç olmuştur (2016).

Ebru Şenocak'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Basat'ın şahsında, Türk milletinin sembolik yolculuğuna bağlı zaferin öyküsüdür. Oğuz'un başına musallat olan canavarın/Tepegöz'ün, bir başka deyişle, bilinçaltına atılıp, bastırılan gölgenin ölümü, alp-bilge tipi Basat'ın bilinçli, istikrarlı ve akılcı mücadelesiyle gerçekleşir ki, böylece toplum, hatalarıyla yüzleştikten sonra sonsuzluk içindeki cennete ulaşır. Atalarımızın tecrübe ettiği yaşam mücadelesindeki gizil güçler kolektif bilinçdışının üretimlerinde böyle sembollerle gelecek kuşaklara mesajlanmaktadır. Hikâyede yüzük, kılıç, altın, tek gözlülük, mağara, peri, dev vb. gibi arketipsel sembollerle yapılan evrensel değerlere göndermeler, mitik anlamda insanlık için ölümsüz enerji kaynakları oluşturmakta, kolektif bilincin ürettiği mitik öyküler, arketipsel değerlerin bir yansıması olarak, insanlığa kendi içselliğini yaşayarak gerçekliğe ulaşmalarını sağlamaktadır. Şamanist ve İslami inanışların izlerini taşıyan, Türk milletinin tarihsel ve mitsel yaşantısının biçimlendirdiği anlatı, mitten geleceğe, düşten gerçekliğe akan değerlerin sonsuz bilinç haritasıdır (2016). Ebru Şenocak'ın bu tespitleri değerlidir.

Nuriye Bastem, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı ve Axel Olrik'in Epik Yasaları* adlı çalışmasında Basat'a da yer vermiştir. Nuriye Bastem'e göre, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Basat ile Tepegöz birbirine zıt tiplerdir. Tepegöz, yaramazlıkları karşısında Aruz Koca tarafından sürekli azarlanıp, aşağılanıp, dövülüp, sonunda dağa kaçıp harami olurken; Basat, büyür ve gazaya gider; Tepegöz, engel çıkaran, yozlaşmış bir toplumun başındaki felaketi, cezayı sembolize ederken; Basat, sıkıntıyı önleyen, toplumu feraha yönelten, kurtuluşunu sağlayan aklı/gücü temsil eder (2017).

Keziban Tekşan'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Basat, cesareti ve kararlılığıyla yaratıcı bir kişilik özelliği sergilemiş, Oğuz'un başına bela olan Tepegöz problemini büyük bir cesaretle üstlenmiş ve yaratıcı düşünceyle çözmüştür. Basat, sorunlara karşı duyarlı, enerjik, cesur, kararlı ve

problemlere çözüm üreten, yaratıcı bir kişiliktir. Basat, Tepegöz'le savaşırken de yaratıcı düşünce örnekleri sergilemiştir. Dede Korkut'ta, cesaret, bütün kahramanların ortak özelliği olmakla birlikte, Basat'ın cesareti hepsinden daha baskındır. Çünkü, o, Oğuz'un başına bela olan Tepegöz'le hiç tereddüt etmeden savaşmış ve Oğuz'u büyük bir beladan kurtarmıştır (2017).

Kamran Aliyev'e göre gerçek ve mitik unsurların birleştiği noktada duran Tepegöz ile özünde gerçeği ve miti yaşatan Dede Korkut anlaşabiliyorsa, Tepegöz'e galip gelmek isteyen yiğit de özünde gerçek ile miti birlikte yaşatan bir karakter olmalıdır ki, bu karakter Basat'tır. Basat'ın gerçek dayanağı babası Aruz, mitolojik kaynağı ise aslandan gelmektedir. Çünkü Aruz Koca'nın kaybolmuş oğlu olan Basat'ı bir aslan bulup beslemiştir (2018).

Basat, Dede Korkut Kitabı'ndaki en gözüpek, korkusuz, cesur kahraman konumundadır. Basat *alplar alp*dir. Oğuzların, Tepegöz'ün elinde helak olmasından, Tepegöz'ün bir sürü insanı öldürmesinden, hatta birçok Dede Korkut kahramanını öldürmesinden korkmayarak, Tepegöz'ün üzerine hem de yuvasına kadar gitmiş hem de tek başına ona karşı koymuş ve onun gibi bir canavarı öldürmüştür. Bu bakımdan Dede Korkut'ta Basat'ın yiğitliği en üst derecededir. Oğuz toplumunun baş edemediği düşmanla o tek başına mücadele etmiş ve onu yenmiştir. Doğanın çocuğu Basat, doğanın dengesini bozan Tepegöz'ü ortadan kaldırmış, böylece Dünya tekrar dengeye kavuşmuştur.

Basat'ın Tepegöz ile olan mücadelesinde kullandığı taktikler, onun aynı zamanda zeki bir Oğuz alpi olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan Basat, yiğitlikle zekayı bünyesinde birleştirmiş bir alptir. Basat aynı zamanda erdemli bir alptir, onun destandaki özellikleri ve yaptıkları bunu yansıtmaktadır. Böylece Tepegöz gibi bir düşmanı yenerken, sadece güce değil, akla, zekaya, erdeme de ihtiyaç olduğu mesajı verilmiştir. Yani bir alp hem yiğit hem güçlü hem zeki hem de erdemli olmalıdır.

İç Oğuz'a Dış Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Oğuzların en kahramanlarından Beyrek'in, hiç ortalarda olmadığı halde, bir tek Basat'tan çekinmiş olması da Basat'ın Oğuzlar arasında kahramanlığıyla tanınmış büyük ünüyle ilgili olsa gerektir. Destan anlatıcısı, büyük üne sahip olan Basat'ın adını da anarak, Dede Korkut Kitabı'ndaki son destana onu da eklemiştir.

Oğuznameler'de, çeşitli şekillerde bir yerlerde bulunan, sonradan ortaya çıkan, varlığı ve hükümdarın oğlu olduğu anlaşılan çocukların ortaya çıktığı örnekler bulunmaktadır. Bu yapay, suni bağlar, genellikle hanedan değişiminin, bir devletin yerine başka bir devletin gelmesinin sembolik ifadesidir. Oğuznameler'de birçok farklı Türk devleti, boyu ve hanedanının hatıraları genelleştirilerek tek bir devlete, boya, soya indirgenirken, hakimiyeti ele geçiren boy ve hanedan değişimi nedeniyle ortaya çıkan boşluklar bu türlü yapay bağlarla kapatılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Dede Korkut'ta dolaylı yollardan, daha önce bir göç sırasında düşen kayıp oğlumuş gibi gösterilerek Aruz'a bağlanan Basat, büyük olasılıkla tarihi olarak bir devlet ve hanedan değişimini yansıtmaktadır.

Dede Korkut'ta bütün boy adlandırmalarında kahramanlar babalarının adı ile birlikte anılırken, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy adlandırmasında Basat'ın adı tek başına anılmıştır. Bu durum destanın tarihi çok eskilere uzanmakla birlikte, Basat'ın aslında Aruz'un oğlu olmadığı, zaman içerisinde Aruz'un oğlu haline geldiğini yansıtmaktadır. Yani Basat, suni olarak Aruz'a bağlanmış, ancak bu bağlanma anlatılarda tam olarak yerleşmemiştir. Dede Korkut'ta, Aruz'dan sonra onun yerine, Tepegöz'ü öldürüp de Oğuz'u kurtaran oğlu Basat'ın geçmeyip, torunu Deli Dünder'in geçmesinin nedeni de bununla ilgili olabilir. Diğer boylarda Dış Oğuzlar'da Basat gibi büyük bir kahramandan bahsedilmezken, Deli Dünder ön plana çıkarılmıştır. Bu durum aynı zamanda Basat ile Aruz ve torunu Deli Dünder arasındaki bağların aslında suni olduğunu yansıtmaktadır. Dede Korkut Destanları'nın tarihi olarak farklı dönemlere ait olmasından ve dilden dile, kuşaktan kuşağa, ozandan ozana aktarımında uzun bir süre sözlü kültürde işlenmesinden dolayı arada böyle boşluklar ve çelişkiler oluşmuştur.

DESTANLARDA/SÖZLÜ KÜLTÜRDE BASAT

Bahaeddin Ögel'e göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da görülen Basat, Güney Anadolu'da derlenen masallarda *Pusat* adıyla geçmektedir (1995). Fuzuli Bayat'a göre Anadolu efsanelerinde tek gözlü kavimden bahsedilir ki, Tepegöz bu kavmin lideridir. Anadolu'nun değişik yerlerinde bu efsanenin başka varyantları görülebilir. Orta Asya'da olduğu gibi, bazı Anadolu efsanelerinde de Tepegöz bir dev, onu öldüren kahraman ise Basat'tır; bazı varyantlarda Basat, üç kardeşten en küçüğüne veya bey oğluna dönüştürülmüştür. Anadolu efsaneleri, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un yakın şeklidir (2003).

İsa Özkan'a göre Dede Korkut Kitabı'ndaki Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ile Türkmen varyantındaki Yekegöz (Tepegöz) Boyu temelde denk olmakla birlikte, aralarında bazı farklılıklar da vardır (1997).

Berdi Sariyev'e göre Türkmenler arasındaki bir halk inancına göre, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Oğuzların Müslümanlığı kabul etme boyu olarak bilinmektedir. Bu halk inancına göre, *Basat*, Türkmence *Beset* olarak bilinmektedir ki, *insanlığı cehaletten, vahşetten kurtarmak* anlamındadır; Çoban ise cehalet simgesine yakındır, onun peri kızı ile ilişkisi sonucu vahşet simgesi Tepegöz doğmuştur; cehaletten, vahşetten kurtulmanın yegane çıkar yolu olarak İslamiyet'i kabul etmek mecburiyetine gelinir (2000).

Nevzat Özkan'a göre Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Tepegöz ile savaşıran savaşıcı bir kahraman Basat olsa da Gagavuz sözlü kültüründe çok yaygın olan ve 11 ayrı varyantı derlenen *Tepegöz* anlatımlarında Tepegöz'le savaşıran sıradan insanlardır (2015)

Salahaddin Bekki'ye göre olağanüstü yetişme şartları bakımından Basat ile *Maaday-Kara Destanı*'nın başkahramanı Kögüdey-Mergen büyük oranda benzeşmektedir ve mücadele ettikleri varlıkların da olağanüstü özelliklere sahip ucubeler olması, bu iki kahramanın aynı kökten neşet ettiğini göstermektedir (2016).

Walter Ruben'e göre Tepegöz hikâyesinin benzerlerine, Yunan Odysseia destanından başka, başta Hint efsanesi olmak üzere, dünyanın çeşitli yerlerinde rastlanmaktadır (Ruben, 1944; Akt. Şen, 2003).

Kamal Abdulla'ya göre Yunan destanı *Odysseus*'da, Odysseus, kendi savaşılarıyla birlikte memleketi İthaka adasına doğru yelken açmış, bu sırada onun deniz maceraları başlamıştı. Odysseus, bu maceralar sırasında, tek gözlü canavar Polyphemos'u hileyle aldatıp kör etmişti. Odysseus-Polyphemos mücadeleleri, Basat-Tepegöz ilişkileri ile paraleldir (2015, s. 256-261). Mesut Şen'e göre, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ile Yunan destanı *Odysseia*'daki, Odysseus'un Kykloplar ile olan mücadelesi arasında birçok benzerlikler bulunmaktadır. İki anlatı arasında, menşei ne olursa olsun, aralarındaki vaka ve motif benzerliklerine rağmen, büyük bir anlayış farkı vardır. İki anlatı arasında, olayların ele alınış şekli, bakış açısı ve değer yargıları bakımından da büyük farklar vardır. Konu benzerliğine rağmen, Odysseus ile Basat apayrı iki kişilik olup, her kahramanda bulunması gereken cesaret ve gözüpeklik dışında, aralarında ortak nokta bulmak zordur. Bu iki anlatıdaki kahramanların, kendi toplumları için, insan davranışlarının birer modeli oldukları söylenebilir (2003).

SONUÇ

Basat adı *bas+at* sözcüklerinden gelmektedir ve *at basan* anlamındadır. Bu konuda birçok olasılık vardır. Destandaki kahramanın ya adı unutulmuştur ya kısmen değişikliğe uğramıştır ya at basma işlevine uygun olarak sonradan halk etimolojisiyle bu ad uydurulmuştur ya da uyarlandığı tarihi kahramanın adını almıştır. Bütün bunlar olasıdır.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un başkahramanı Basat'tır. Bu boyda kendisine önemli bir yer verilmiştir. Basat, Dede Korkut Kitabı'nda, Dede Korkut'un bizzat gelip ad verdiği üç kahramandan biridir. Basat tipi Oğuzların/Türklerin binlerce yıllık gelişim sürecinin bir yansımasıdır. Oğuzların/Türklerin doğa ile içli dışlı yaşadıkları mitolojik dönem, yavaş yavaş medeniyete geçişleri ve medeniyet kurdukları dönem Basat tipine yansımıştır. Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan Basat tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ile Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Dede Korkut'taki tarihi en eski anlatılardır. Bu iki anlatının kökeni mitolojik olup, mitolojiye ve inanışlara dayanmaktadır. Ancak tarihi süreç içerisinde, Türk tarihine paralel olarak, bir destanlaşma ve tarihileşme sürecine girmiş, kısmen tarihi kahramanları da bünyesine katarak, *büyük oranda mitolojik, kısmen destani-tarihi* bir görünüm kazanmışlardır.

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da bazı çelişkiler ve tutarsızlıklar vardır. Boy'da, Basat'ın ortaya çıkışı ve gelişim süreci ile Tepegöz'ün ortaya çıkışı ve gelişim süreci sanki iki ayrı konu, iki ayrı anlatı gibi anlatılmıştır. Farklı efsanelerin bir anlatıda kaynaştığı anlaşılmaktadır. Anlatının bu kaynaşmanın gerçekleşmediği farklı varyantları da vardır.

Türkler arasında eskiden beri mevcut olan *Arslan Çocuk Hikâyesi*, Gök-Türk dönemiyle birlikte Türkler arasında eskiden beri mevcut olan *Tepegöz Hikâyesi* ile kaynaşmış, tarihi unsurları da bünyesine katmış, böylece Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy ortaya çıkmıştır. Türk Dünyası'nın birçok bölgesinde ve başka milletlerde bu anlatıların kaynaşmadığı farklı varyantları da bulunmaktadır. Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'un önemli bir tabakası Gök-Türk dönemiyle ilgilidir.

Yaşadığımız dünyaya baktığımızda, bir tarafta, dünyayı ve insanlığı kirleten, kendi çıkarları için her şeyi sömüren, kural tanımayan, çevresine zarar veren Tepegöz gibi insanlar görülebileceği gibi; bir tarafta, dünyayı ve insanlığı güzelleştiren, toplumun çıkarlarını ön planda tutan, kurallara saygılı, çevresine fayda sağlayan Basat gibi insanlar görülebilir; bu bakımdan Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, aslında tarihin tüm dönemlerinde olduğu gibi, günümüzde de yaşanan veya yaşanabilecek türden olayların sembolik bir ifadesidir ki, binlerce yıldır yaşamakta oluşunun nedeni de bundan kaynaklanmaktadır; ve her zaman, tıpkı anlatıda olduğu gibi, doğayla uyum içerisinde olan, iyi, dürüst, kahraman, yiğit Basat'lar kazanacaktır!...

Yazarlık Katkısı

Bu araştırma tek yazar tarafından hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu araştırmanın kaynak taraması ile yürütüldüğü için etik kurul onayı gerektirmemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulla, K. (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aliyev, K. (2018). *Açık Kitap: Dede Korkut*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Alptekin, A. B. (1999). Bayburt Dede Korkut 5. Kültür-Sanat Şöleni Yapıldı. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1999/II(575), 1005-1008.
- Bastem, N. (2017). Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı ve Axel Olrik'in Epik Yasaları. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 0(59), 389-400.
- Bayat, F. (2003). *Korkut Ata: Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: KaraM.
- Bayat, F. (2016). *Mitten Tarihe, Sözen Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayram, B. (2006). Oğuz Epik Anlatımları ve Çuvaş Alp Hikâyeleri'nde Kutsal Kurt ve Tepegöz. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, VI(1), 19-27.
- Bekki, S. (2016). Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihi-Genetik Bağ, (Ed. M. Ekici vd.). *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, (1. Cilt)* İçinde (s. 275-284). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Boratav, P. N. (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*, (Çev. R. Özbay). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Demir, N. (2017). *Ulu Han Ata Bitigi - Türklerin En Eski Destanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demiral, A. (2005). Sadettin Özçelik, Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin, Gazi Kitabevi Yayınları (Ciltli, Karton Kapak), Eylül 2005, Ankara, 931 s. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 0(5), 409-410.
- Duymaz, A. (1998). Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 46(1998/1), 39-50.
- Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası, Soylamalar ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eliuz, Ü. (2001). Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi, *Bilig*, Yaz 2001(18), 63-86.
- Ercilasun, A. B. (2000). Dede Korkut'taki Olayların Zamanı. (Haz. A. Kahya Birgül ve A. Şimşek Canpolat). *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri* İçinde (s. 157-160). Ankara: AKM Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2002). Salur Kazan Kimdir?, *Millî Folklor*, 0(56), 22-33.
- Ercilasun, A. B. (2004a). Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması, II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998). *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 0(1998/I), 61-69.
- Ercilasun, A. B. (2004b). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem, M. (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Danışman: Sema Barutçu Özönder), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergin, M. (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Ergin, M. (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eyüboğlu, D. C. (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.

- Eyüboğlu, D. C. (2021). Dede Korkut'taki Karacuk Çoban. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 134-179.
- Eyüboğlu, D. C. (2021b). Dede Korkut'taki Boğazca Fatma. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 90-116.
- Fedakar, S. (2004). Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda Kahramanların Ortaya Çıkışı. *Millî Folklor*, 0(61), 134-141.
- Gökyay, O. Ş. (1973). *Dem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müşterarlığı Kültür Yayınları.
- Gömeç, S. (2001). Tonga Tigin'in Kimliği Üzerine. *Türk Dünyası Tarih ve Kültür Dergisi*, 0(170), 58-61.
- Gültepe, N. (2013). *Türk Mitolojisi - Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- İnayet, A. (2015). Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan'ın Yeni Bir Yorumu Üzerine, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15(2), 7-13.
- Jirmunskiy, V. M. (1961). "Kitabı Korkud" ve Oğuz Destanı Geleneği, (Çev. İ. Kaynak). *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 0(100), 609-629.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kemaloğlu, M. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.
- Kocasavaş, Y. (2014). Korkut Ata'yla İlgili Bazı Kayıtların Düşündürdükleri. *İlmi Araştırmalar*, 0(8), 139-144.
- Konıratbayev, A. (2000). Korkut Ata Hakkında. (Haz. A. Nisanbayev vd.). *Kazakistan'da Dede Korkut İçinde* (s. 147-182). Ankara: AKM Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, (II. Cilt). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkan, İ. (1997). Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1995 İçinde (s. 263-314). Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, N. (2015). Gagavuz Kültüründe Oğuz Unsurları. (Ed. T. Gündüz ve M. Cengiz). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Oğuzlar / Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu (Ankara, 21-23 Mayıs 2014) Bildirileri İçinde* (s. 455-464). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1998). Dede Korkut'a ve Kitabına Dair. (Ed. S. Sakaoğlu). *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)* İçinde (s. 5-26). Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Sarıyev, B. (2000). Dede Korkut'ta Geçen Bazı Gelenek-Görenekler, Halk İnanışları, Deyimler ve Bugün Türkmenistan'daki İzleri. (Haz. A. Kahya Birgül ve A. Şimşek Canpolat). *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri İçinde* (s. 311-319). Ankara: AKM Yayınları.
- Şen, M. (2003). Tepegöz Hikâyesi ile Polyphemos Efsanesi Arasındaki Anlayış Farkı. *Türk Dili*, 0(618), 602-611.
- Şenocak, E. (2016). "Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destan"a Arketipsel Bir Yaklaşım. (Ed. M. Ekici vd.). *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, (3. Cilt) İçinde* (s. 1313-1328). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Sümer, F. (1959). Oğuzlar'a Ait Destani Mahiyette Eserler. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII(3-4), 359-455.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Tamay, S. (2009). Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Anlatması'nda Asalet, Güç ve Bilgeliliğin Zaferi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IX(1), 161-171.
- Tanrıverdi, A. (2014). *Dədə Sözü Işığında*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Taşdelen, V. (2015). Platon'un Kratylos Diyaloğu ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde Adların Anlamı Üzerine. (Ed. F. Yalçın ve K. Kara). *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu (Bayburt, 21-22 Mayıs 2015) Tebliğler İçinde* (s. 101-112). Bayburt: Bayburt Üniversitesi Yayınları.
- Tekşan, K. (2017). Dede Korkut Hikâyelerinde Yaratıcı Düşünce ve Yaratıcı Kişilik Özellikleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 225-237.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Üstünova, K. (2008). Dede Korkut Kitabını Oluşturan Destanlardaki Ortak Özellikler. *Turkish Studies*, 3(1), 138-144.
- Xun, B. (2000). Dede Korkut Kitabı'nın Şamanlık Temeli, (Çev. A. İnayet). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 0(10), 465-481.